

Paedg. O.

6133.

72.

NEMZETI MEGÚJHODÁS

IRTA

KORNIS GYULA

BUDAPEST, 1929.

EGGENBERGER-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS RÉNYI KÁROLY

IV., KOSSUTH LAJÓS-UTCA 2.

Parlag. 0.6133.

NEMZETI MEGÚJHODÁS

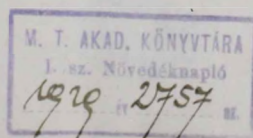
IRTA

KORNIS GYULA

BUDAPEST, 1929.

EGGENBERGER-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS RÉNYI KAROLY
IV., KOSSUTH LAJOS-UTCA 2.

NAGY nemzeti szerencsétlenségek után, amikor egy nép életének hirtelen lezárult korszaka fölött felhangzik a történelem *circumdederunt*-ja, természetszerűen tör elő a mardosó kollektív lelkiismeret számonkérő szava, a nagy közös confessio : mik voltak okai a nemzeti tragédiának? E kérdés nyomába azonban, amikor a nemzet lelke az utólagos vádaskodásba már belefáradt s a visszahozhatatlan mult fátumát már eléggé megsiratta és amikor a vérző nemzettest regenerálódni akar, önkénytelenül odakigyózik egy másik, pozitív feladat kérdőjele : mi most már a történeti sarkai-ból kifordult új világ közepett a nemzet teendője? Mik legyenek a megváltozott feltételek között új eszményei? milyen célokat tűzzön ki, amelyek medrébe próbálja tudatosan hömpölyögtetni sorsa új történeti árját? Mik a leghatékonyabb eszközök a nemzet életének e megújulására?

A magyarságnak töröktől vert balsorsában ilyen korhoz mért nemzeti programot adott Zrínyi ; a XVIII. század végén s a XIX. század elején, a nemzet feltörő energiáinak elfojtása idején, Bessenyei és Kazinczy vezérlete alatt egy sereg költő és író, majd Széchenyi és Kossuth, az abszolútizmus korában Deák Ferenc, vele együtt Eötvös, Kemény és mások. Valamennyi a nemzetet egy szilárd, józanul kitűzhető politikai, művelődési vagy gazdasági program köré akarja csoportosítani, a közlélek egységét ennek számára biztosítani, nehogy a nemzet szellemi és gazdasági erői külön-külön kitűzött partikuláris célok érdekében eredménytelenül szétszóródjanak s tehetetlenségre kárhozódjanak. Gondolataikat sokszor a publicisztika eszközeivel a nemzeti élet napi, aktuális eseményeihez fűzve formálták ki, azonban e hevenyében, töredékesen fogalmazott eszméket is valójában egy elvileg átgondolt, tudatosan magasabb szintézisbe foglalt rendszer váza tartotta össze, melyben minden napi kérdésnek megvolt az elvi logikus helye s fontossága szerint fokozatos sorrendje.

A magyarság második Mohácsa után ezeknek a nemzeti programépítőknek útját törekszik járni most gróf Klebelsberg Kuno. Alapgondolata : ki kell dolgozni olyan nemzeti ideológiát, mely megmutatja, hogy az új történeti helyzetben milyen konkrét nemzeti célok felé kell törnünk. A nemzet cél-tudatos újjáépítése csak úgy lehetséges, ha az új magyar szellem, mely a nemzet legjobbainak lelke mélyén lappangva él, az öntudat világosságára pattan s szilárd célkitűzéssel közös munkában gyakorlatilag is hatékonyá válik. A magyar nacionalizmust az új viszonyokhoz mért tartalommal kell megtölteni, a lényegében megváltozott bel- és külpolitikai helyzethez szabni. Ezt az új magyar lelket formálni hivatott ideológiát nevezi Klebelsberg *neonacionalizmusnak*. Mit jelent ez az új célokat kitűző eszmekör, egyben nemzetnevelő pszichotechnika? «A pozitív, az aktív, a produktív, a konstruktív emberek szolidaritását ; a munkás, az alkotó emberek szent összefogását a romból

haza újjáépítésének nagyszerű munkájában; öntudatos összefogást a kritika túltengésével, a hiperkritikával s általában a negatív emberekkel szemben. A neonacionalizmus a korábbi idők szónokló, ünneplő, civódó és kesergő hazaszeretetével szemben a munkás hazaszeretetet hangsúlyozza. Épügy szembezáll a jogosulatlan önámítással, mint a nemzet önbizalmának kishitű lefokozásával; épügy beszélni a naiv optimistákkal, mint a baljósokkal és a kétségbeesés apostolaival. Elsősorban a tudás erejével meghatványozott munka kultuszát iparkodik szolgálni.» A nemzeti megújulás e programjának szerzőjét főképen a jelzett irányelvek megvalósításának konkrét kulturális eszközei érdeklik: hisz a nemzeti lélek átformálása főképen ezek útján mehet végbe.

A neonacionalizmus gondolatkörének hallatára egy sereg kérdés torlódik elénk: mennyiben jogosult ez az egyelőre csak publicisztikailag, tehát töredékekben vázolt program s ennek új nacionalizmussá való fémjelzése? Vajjon nem a nemzeti törekvések örök, időfeletti elveinek foglalata-e, melyeket csak a mostani konkrét időre, erre a korszakra alkalmaz? A nagy külső történeti caesura után mint új ideológia nem szakítja-e meg a nemzet belső életének folytonosságát? Mennyiben támaszkodik a multa s mennyiben szerves továbbfejlesztése a jelennek?

Hogy e kérdésekre tüzetesen válaszolhassunk, meg kell vizsgálnunk a régi nacionalizmus természetét s ennek gyökerét: a nemzeti érzést. Az utóbbi elemzése adja meg a kulcsot mind e kérdések fogalmi tisztázásához, mind pedig az új programnak a nemzeti megújulásban való szerepe megítéléséhez.

I.

A *nemzet* fogalma csak lassan tisztázódott, mert egy-egy kor szellemi iránya más és más mozzanatot látott döntőnek benne. A mult század közepén meginduló, főképen a nyelvet vizsgáló népszichológiai irányzat a nyelvben pillantotta meg azt az egyedüli ismertetőjelet, mely meghatározza a nemzethez való tartozóságot. Viszont az evolúciós biológiai irány csak azokat kívánta egy nemzet tagjainak tekinteni, akiket a közös származás, a faj kapcsol egybe (a «nemzet», *natio* szó is a közös ősektől való származásra, «*nasci*» utal). Ezekről az objektív jellegű ismertetőjelekről már a mi nagy államfilozófusunk, báró Eötvös József helyesen állapítja meg, hogy nem feltétlenül jellemzik az egy nemzethez tartozóságot. Így a nyelv közössége nem biztos kritérium: az írek sok század óta angolul beszélnek, de egészen külön nemzetnek tartják magukat; a szerbek és horvátok beszéde lényegében egy, de szemben álló nemzetnek érzik egymást. A közös faji származás is fontos ugyan, azonban a ma egységesnek látszó nemzetek is több faj keverékei (angol, francia, bolgár, magyar). Emellett a közös faji eredet ellenére is külön nemzetek alakulhatnak (német és holland, svéd és norvég).

Épen ezért a társadalomkutatók ma már az egy nemzethez való tartozóságnak szubjektív ismertetőjelét tartják a döntőnek: az valamely nemzet tagja, aki magát hozzátartozónak *érzi*. Ez az érzés pedig elsősorban a sajátos szellemi, kulturális javak közösségére vonatkozik, melynek alapja a közös történeti hagyomány s a közös történeti sors. Valaki tót vagy német származású és nevű lehet, de ha magát szívvel-lélekkel a magyar szellemi javak s hagyomány közös részesének *érzi*, akkor ugyanúgy a magyar nemzet tagja, mint az, aki őseről azt hiszi, hogy Árpád fejedelemmel együtt ügetett át a Vereckei-szoroson a Tisza síkságára. Pár évtized óta, de külö-

nösen a világháborútól kezdve, a nemzet fogalmát egyesek a *fajéval* iparkodnak helyettesíteni, értvén rajta olyan zárt embercsoportot, melyet egyéb embercsoporttól öröklött testi és lelki tulajdonságok élesen megkülönböztetnek. Valóban a nemzeti különbségek eredeti magja a faji különbség. Azonban a történet folyamán Európában oly óriási mértékű keveredés történt, hogy ma vegyítetlen, természettudományi értelemben vett tiszta fajt nem találunk, legfeljebb messze megközelítőleg elszigeteltebb vidékeken s főképp az alsóbb néprétegben. A nemzet fogalma így tágabb körű, mert a már kevert-asszimilált elemek tömegét is magába foglalja. A finnugor eredetű magyarság még Ázsiában egybeolvadt az egyik törökfajjal, a honfoglalás után az ittlakó népekkel, majd a bevándoroltakkal. Az intelligencia igen jelentős része a városoknak a XIX. század folyamán végbemenő megmagyarosodása után német-szláv-magyar keveredés eredménye. Ha a fajelmélet gyakorlati következményeit következetesen le akarnók vonni, a magyar intelligencia jelentékeny hányadát ki kellene iktatnunk mind a multban, mind a jelenben a nemzet köréből : a magyar szellemi égbolt sok-sok fényes csillagát, egy sereg állócsillagot is, mesterségesen ki kellene oltanunk.

Primitív fokon, a nemzetek életének vegetatív korszakában, a nemzeti érzés csak az összetartozás *érzése*. Magasabb fokon már a többi nemzetekkel szemben való különállás, individualitás *tudata*, még pedig a sajátos történeti hagyomány, a sajátos kulturális közösség tudata. Így emelkedik a nemzet a pusztá vérésgé-faji kapcsolat fölött szellemi-ethikai principiummá.

A nemzeti érzéstől különbözik az *állami érzés* : ez a nemzet külső, hatalmi szervezetének érzése. A kettő a nemzeti államban, ahol mindenki magát a nemzeti közösség tagjának érzi, azonos : az állam a nemzetnek csak hatalmi mechanizmusa, külső végrehajtó eszköze annak, amit a nemzet érzelmi és akarati egysége képvisel. Élesen kettéválhatik azonban a nemzeti és állami érzés olyan államalakulatban, ahol a vezető nemzet mellett olyan nemzetek (nemzetiségek) tömbjei is vannak, amelyek nem érzik magukat a vezető nemzet szellemi-kulturális közösségéhez tartozónak, hanem külön, sajátos nemzeteknek. Ilyenkor az állam idegen, rájuk kényszerített, nemzeti vágyaikkal szembenálló hatalmi szervezet. Ilyennek éreztük századokon keresztül a bécsi kormányt vagy ennek magyarországi, a nemzet alkotmányával ellentétes képviselőit. A Bach-korszakban magasan lángolt a magyar nemzeti érzés, de az államra nézve negatív előjellel : az államtól való idegenkedés érzése még jókora ideig akkor is megmaradt, amikor 1867 után a nemzeti állam kiépítése megindult. Nemzet és állam ilyen esetben divergens érzelmek forrásai. Az állami hatalom nem eo ipso nemzeti hatalom ; de minden tudatossá vált nemzet állami hatalomra tört.

A nemzeti érzés és tudat ellentéte az internacionalizmus, mely fel akarja oldani a nemzeti különbségeket s ezek helyébe, mint amelyek az örök emberi béke és haladás ellenségei, az egyetemes emberit akarja állítani : minden nemzet lényegében egy, vagyis az emberiség. Az állami érzés ellentéte pedig a kozmopolitizmus, mely az emberiségnek nemzeti államokra való osztottsága helyébe a világállamnak, az egyetemes emberiség államának utópiáját iktatja.

A nemzeti érzésnek s ebből folyó gondolkodásnak, a nacionalizmusnak ereje a történet folyamán sajátos hullámzást, apályt és dagályt mutat. Érdekes példája a történetfilozófiai hullálméletnek, mely az eszmeáramlatok ellentétes váltakozásán, mintegy periodikus kilengésén épül fel. A XVIII. század második fele, a felvilágosodás kora : a racionalizmus arra törekszik, hogy min-

dent, az emberi társadalmat is, tisztán az ész egyetemes törvényei szerint egyégesen szabályozzon; ennek az uniformizálásnak, egyformára esztergályozásnak útjában állanak a nemzeti különbségek; a felvilágosodás kora ezért erősen nemzetközi és világpolgári hajlandóságot mutat. Ezzel ellentétben, mintegy visszahatásképen, a XIX. század első évtizedei felfokozzák a nemzetek történeti tudatosságát, ezzel különbségi, egyéni érzését; a romantikával, az erősen fellendült historizmussal karöltve jelentkezik a nacionalizmus; nemcsak a német és olasz, de a kis nemzetek is Közép- és Kelet-Európában nemzeti különállóságuk, sajátos individualitásuk tudatára ébrednek, kollektív Én-jük, lelki egységük az öntudat világosságába emelkedik s mind hangosabban kiáltja a *coqito, ergo sum*-ot. Megszületik a nemzetiségi kérdés, mint tudatos harc, Európa politikájában.

A XIX. század második fele elméletben a pozitívizmus kora, a tények és törvényszerűségek hideg vizsgálatának ideje; a szellemi tudományok is, köztük a história, a természettudományoknak pozitív adatgyűjtő és boncoló, a szellem világában is törvényszerűséget kutató irányzatát veszik kölcsön; a nemzeti érzést is a népszichológia és etnográfia személytelen módján vizsgálják. A gyakorlatban viszont a gazdasági élet teljes átalakulása nyomán megszületik a munkásság nemzetközi szocializmusa, melynek antinacionalista és antihistorikus elméleti fegyverzetét a marxista ideológia szolgáltatja; a nemzeti érzés ereje a nemzetek munkásképeiben erősen megbénul: nacionalizmus és szocializmus farkasszemet néznek.

S jó a XX. század nagy tragédiájával, a világháborúval: a nacionalizmus feszítőereje egy időre megnövekedik, de azután megtorpan; a tragédia végén a rombadólt Európa térségein jóideig viaskodik a nacionalizmus és a szocializmus, sőt ennek szélső formája, a kommunizmus, míg végre vagy az egyik, vagy a másik győz, esetleg kompromisszumot köt. S úgy, ahogy a XIX. század elején, most is a polgári réteg, a középosztályú értelmiség körében erőre kap a romantika a maga történeti szellemével; s ezzel a neoromantikával együtt a nacionalizmus is elmélyül s új formára tesz szert a lelkekben. A nemzeti érzést a világ nagy kiábrándító fordulata bensőbbé, őszintébbé, tettekésebbé avatta. A világháború rettenetes társadalomrázkódó hatása alatt és után a nemzet a maga tagjai előtt többé már nem szimbolikus fogalom, mint a nyugodt békében, hanem mintegy szemléletesen átélt valami. A nemzetet ma, az új forrongó helyzetben, nem valami bonyolult együtteségnek vagy társas viszonyoknak érezzük, hanem kollektív személynek, melynek konkrét része vagyunk. A nemzet akár megdagadt önérzetében, mint a győző államokban, akár porbasújtó megaláztatásában és megcsonkított állapotában, mint a legyőzött népeknél, ma nem elvont, hanem átélt valóság, mintegy öncélú kollektív tudatos személy. A világ új politikai és területi átesoportosulása a nemzeteket, győzőket és legyőzötteket, hatalmas új feladatok elé állítja, melyek minden bennük szunnyadó energiát kibontakoztatásra készítenek, erőteljes építő vagy újjáépítő munkára feszítenek.

A győző nemzetek expanzív ereje ugyanaz, mint a nagy nekiiramodás, a világháború előtt; csakhogy most nincsen rugószerűen összenyomva, hanem kiélheti a maga dinamikáját, a békében már eszményként előtte lebegő programját. Nacionalizmusuk ugyanaz, csakhogy most tevékeny, szabadon kifejezhető állapotában fokozottabb, erőteljesebb, öntudatosabb és önérzetesebb. De a legyőzött népek nacionalizmusának hajtóereje is megsokszorozódott: területek elrablása, elszakított testvéreik sanyargatása, történeti multjuk meg-

gyalázása, meghagyott nemzeti létük állandó fenyegetése, gazdasági összeomlásuk és nyomoruk erőik végső és kétségbeesett megfeszítésére sarkalja őket. Az amputált test természetszerűen tör a reintegrációra : újra az akar lenni, ami volt. De ennek az újraépülési folyamatnak újak a feltételei és eszközei. Új tervre, új módszerekre, új alkalmazkodásra van szüksége a nemzeti léleknek. A pszichológusok az egyén intelligenciáját azon mérik, hogyan tudja az egészen új, addig előtte ismeretlen feltételeket hirtelen és helyesen megítélni s hozzájuk eredeti módon alkalmazkodni. A nemzetek értéke is abban rejlik, hogyan tudják az új történeti helyzetet reálisan felfogni, lényegét meglátni s egységes és fegyelmezett akarataikat ehhez alkalmazni. A nemzeti érzés és ösztön, bár fokozott formában, ugyanaz, mint régen, de a tárgya, a célja s ennek eszköze, tartalmi elérésmódja más. Az emberi szellem történetében minden olyan mozgalomra vagy eszmeáramlatra, mely valamely régebbi irányzat alapelveit föleleveníti, de módosított és fejlesztett formában, joggal alkalmazzuk mindig a *neo* jelzőt. Ha jogosan szólunk neoplatonizmusról, neoskolasztikáról, neokantianizmusról, neohumanizmusról, neoklasszicizmusról, neoromantikáról, neovitalizmusról stb., mint régi eszmék új életformáiról, akkor nincs megütődnivalónk azon, hogy valaki a nemzeti érzés és gondolat új, a mai viszonyokhoz mért felfogását, a nemzet új cselekvési normáinak kidolgozását *neonacionalizmusnak* nevezi. Nem a nemzeti érzés, a népléleknek ez az ősi *constans* tényezője változik, hanem csak konkrét megnyilvánulási módja, ennek az új feltételekhez alkalmazott szabályozása, a nemzeti lélek vágyainak s alkotómunkájának stílusa. A végső eszmény ugyanaz marad, csak a megvalósító eszközök rendszere alakul át. A történet egén a nemzet állócsillagának örök fénye változatlan ; csak az elborító felhők miatt szemünknek másképpen kell alkalmazkodnia hozzá. A neonacionalizmus nem merev szakítás a multtal, nem defaitista feladása a nemzet régi, ezer esztendő küzdelmeitől megszentelt ideáljainak, hitének és törekvéseinek, nem lenézése és lebecsülése a magyar mult szellemének, nem naiv racionalista megtörése a magyar kultúra folytonosságának, hanem arravaló törekvés, hogy a romokat a mai körülményekhez alkalmazott stílusban újraépítse s ennek az újraépítő munkának egységes programját a részletekben megszerkessze.

A nemzet tudatalatti, ösztönszerű törekvése : kibontakoztatni a benne rejlő erőket, kiteljesíteni a maga sajátos típusát s az ebben rejlő hatalmat. Minden nemzet tehát magának külön, sajátos értéket tulajdonít, mely mással nem pótolható az emberiség nagy történeti drámájában. A nemzeti érzéssel mindig szükségképpen velejár egy sajátos értéktudat, mely sohasem racionalizálható. A nemzetnek van egy önönmagáról alkotott képze, melyet elsősorban a maga történetének tükrében szemlél. Ez a nemzeti öntudat azonban át és át van hatva az értékesség közvetlen, spontán érzésével. Ezt az értékességet más, ellenséges nemzet nem tudja átélni, ez az érték logikai úton számára nem bizonyítható. A színvaknak, aki a vörös színt sohasem látta, meg nem magyarázzuk, milyen is ez a vörös szín : a létérdekükben egymással szembenálló nemzetek hasonlóképp értékvakok, egymás sajátos értékeit nem képesek megélni s e téren minden logikai bizonyítás, fogalmi magyarázat, észbeli okoskodás csődöt mond. Mert a nemzeti értékelés alapja az érzelem, ez pedig irracionális, az észszel közös nevezőre nem hozható : vagy érezzük, vagy nem, de igazságát logikai síkon bizonyítani nem tudjuk. Ezért állnak a szomszédos ellenséges népek mindig értetlenül egymással szemben. Ezért hajlik könnyen a nacionalizmus a sovinizmusra, a nemzeti értéktudat önimádatra, a maga történeti tükörképébe bele-

szerelmesedve, politikai narcizmusra. Ezért kövezik meg sokszor a nemzetek az önismeretre rázó, a túlzó nemzeti értéktudatot ostorozó s ennek épen nem hízelgő Jeremiásokat. Ezért volt Széchenyi a magyar történet nagy Oedipus királya.

II.

Helyezkedjünk bele a millénium táján elmélkedő magyar politikus lelkébe, amikor már a volgamenti lovas büszke alakja mögött ezerszázados európai véres küzdelem és termékeny munka, magas nyugati műveltség és hosszú lelki evolúció útja kanyarog. Ebben a milléniumi lélekben csodálatos keverékben egyesül a szinte regényes nagyralátó nacionalizmus és a nemzet jövőjét féltő reális politikai érzék, a harmincmillió magyarról ábrándozó optimizmus és a nemzetiségi veszedelmen vergődő pesszimizmus, a nemzeti múlt büszke epopéája s a nemzeti jövő sötétben borongó víziója. A volgamenti lovas utódja ezerszázados múltán is a turulmadárra szegzi szemét, mely lankadt szárnyakkal telepszik meg, hol a nyugati, hol az északi, hol a délkeleti Kárpátok ormain, hol meg az Adriai tenger csücskének szikláin, pedig valamikor a Kelet-tengerig, meg a Fekete-tengerig csapkodta szárnyait s Bécs büszke vára Nyögte karmait. Most a Kárpátok bércsein komoran vijjogja: eddig tart a magyarok országa, de nem eddig tart a magyarok népe! A magyar nemzet faji határai nem esnek össze a magyar állam határaival! a magyar nemzeti állam még nem kész, most kell sürgősen elkészülnie, míg nem késő.

Bekics Gusztávnak ez az elégius víziója a millénium idején a magyarság tipikus érzésének képszerű megjelenítése. A veszedelem távolból hangzó történeti moráját sokan hallják, de azért viszonylag könnyű lélekkel bíznak a jövőben, sőt e jövőről színes-fényes álmokat kezdenek szőni. Bekics például, ez a finom tollú és nagy sugalmazó erejű politikus, aki a statisztika rideg fényénél látva látja a veszedelmet, fanatikusán hisz a magyar faj fölényes szaporaságának döntő erejében s abban, hogy előretörő szaporasági indexünk be fogja hozni nyelvünk deficitjét. Milyen méla fájdalommal minősítjük ma naivnak és irreálisnak Bekicsnek optimista okoskodását: Magyarország lakossága közeljár a húsz millióhoz, ahhoz a számhoz, mely Poroszországot nagyhatalommá tette; s ha a magyarság az eddigi arányban szaporodik, csakhamar elérjük lélekszámban Ausztriát s Magyarország kolosszus lesz a balkáni és a dunavölgyi kis államokhoz képest, sőt ezek egyesített erejével szemben is; államunk így nemcsak politikailag, hanem társadalmi lelkében is magyar lesz, a magyar faj expanziója ki fogja szorítani békésen és természetesen módon a nemzetiségeket, ezek faji egyéniségének maradványai többé nem fogják zavarni sem az állami-politikai, sem a nemzeti-lelki összhangot. Meg fog születni a homogén magyar nemzeti állam, sőt a végső kibontakozás a magyar nemzeti nagyhatalom lesz, mely ismét hajdani nagy hivatásának élhet.

A nagyhatású publicista a magyar imperializmus ez eszményének megvalósítására programot is szerkeszt, melyet a század fordulóján fíradhatatlanul sugalmaz bele a magyar közvéleménybe. Miben áll ez a program? A magyar nemzeti probléma megoldására — úgymond — nem elég egymagában az állam tevékenysége: az állam törekvéseit eddig mozdulatlanul szemlélő magyar társadalomnak kitartó egyéni munkával és átható egészséges közszellemmel kell következetesen akcióba lépnie. Az állam a maga törvényhozó és adminisztratív munkájával nem tudja megalkotni egyedül az egységes

magyar nemzeti államot, «nem lesz képes megmenteni Erdélyt és Felső-Magyarországot, ha a társadalom nem segít neki». Esendő az a nemzet, melynek állama mögött nincsen egységes és aktív társadalmi lélek. Ez nálunk hiányzik. A magyarságnak legfeljebb csak hangulata van, de nincsen sem ösztönös, sem tudatos nemzeti programja.

Ebben két elemnek kellene uralkodnia : a *gazdasági és kulturális fölényre* törekvésnek. Az első szempont mindenképp új birtokpolitikát követel : az alföldi és dunántúli nagybirtok minél erőteljesebb parcellázását, hogy a magyar parasztság földhésege ki legyen elégíthető s ezzel megadassék neki a szaporodás maximális lehetősége. Ilyen expanzív földbirtokpolitika nélkül a magyar fajta fuldoklik s a nemzeti állam fényes ábrándja szerteoszlik. Ha a magyar paraszt erősen megszaporodik, természetszerűen terjeszkedik majd át a Felvidék és Erdély zónájába. Az Alföldet kell megtenni a nemzeti politika szétsugárzó centrumává.

De aggodalom fogja el az egy emberöltővel ezelőtt harmincmillió magyar-ról ábrándozó publicistát, amikor arra gondol, hogy a köröskörül nagy tömbben élő nemzetiségek már nem pusztán etnografiai embertömegek, hanem kezdenek társadalmi és kulturális öntudatra ébredni, intelligenciára és közép-osztályra szert tenni, zárt körvonalú nemzetté konstituálódni. Megindul már nemzeti öntudatuk és kultúrájuk, felsejken már külön egységes társadalmi-nemzeti lelkük. S ha ez megszilárdul, «akkor Erdélyben és Dél-Magyarországon a magyar nemzeti államot többé felépíteni már nem lehet». «Magyarország — folytatja a milléniumi Cassandra-jóslat — a közeljövőben vagy nemzeti állammá leend, vagy nem marad soká mai határai közt állam egyáltalán. A közbeeső valami, a federáció, mely a magyar állam bukására következne, nem soká állhatna fenn, csakhamar következne a végleges bomlás.»

A kiegyezés utáni kor abban a meggyőződésben él, hogy a nemzetiségek beolvasztásának legbiztosabb eszköze a magyar iskola és kultúra. Ez az út némileg eredményes is volt : szépszámú német, rutén, részben tót magyarosodott meg — főképp ahol elszigetelten élt — s vált a magyar nemzet alkotó elemévé. Ámde — mint Beksics jól látta — a kultúra kétélű fegyver : ha magyar nyelvű is, felkelti és ápolja a saját nemzetiségi öntudatot, felfegyverzi műveltséggel és intelligenciával a nem-magyar fajokat, melyek a kultúra fegyverét saját nyelvükön visszafordítják. Magyar nemzeti öntudat, ahogy már Széchenyi hirdette, pusztán nyelv útján nem oltható idegen nyelvű polgártársainkba. A nemzet jövőjén aggódó publicistánk attól fél, hogy «a kultúra Erdélyből Csehországot csinál nekünk és cseh embrió bontakozhat ki Felső-Magyarországon is». Mert hisz Csehországot az osztrák abszolútizmus német kultúrája és iskolája inkább felfegyverezte, mint beolvasztotta. Ezért elhibázottnak bélyegzi Beksics a kiegyezés utáni kultúrpolitikát, mely az iskola-akció súlypontját a magyar vidékekről, a Dunántúlról, az Alföldről és Székelyföldről a nemzetiségi vidékekre helyezte át abban a balhítnél, hogy ezeket iskolával asszimilálhatjuk. Az eredmény az lett, hogy a fajmagyar vidékek iskolahiányban szenvedtek, műveltségük szintája nem emelkedett, a román és tót vidékek állami iskolái pedig üresen állottak vagy sikertelenül tanítottak. A kiegyezés utáni három évtized eredménye az, hogy csak egyetlenegy perccel több oláh tudott magyarul, mint 1867 előtt.

A magyar politika célja a kiegyezésig merőben negatív volt : megakadályozni Bécs beolvasztó törekvését. A kiegyezés politikai alapja annak belátása, hogy a monarchiának Lajtán-túli felében a német és szláv konglomerá-

tumban csak egyetlen, elég gyöngye államalkotó erő van : a Habsburgok sokszázados trónja ; a Lajtán-inneni félben pedig egy erős pozitivitás : a magyar nemzet. A kiegyezés utáni korban Ausztria fajokra bomlása, federációs berendezkedése, helyesebben : fokozódó szlavizálódása s ennek a jövőbe természetszerűen kihúzható vonala : az állami szerteúllés szembeszökő volt. Ez a federációs gondolat természetesen szivárgott át a monarchia Lajtán-inneni felébe, Magyarország nemzetiségi lelkébe is. A magyar politika iránya csak az lehetett, hogy tartsa a dualisztikus rendszert, mely az ország belső egységét formailag védte, de vigyázzon arra, hogy ha a fajok egyenjogúságára épített federációs Ausztria szertebomlik, akkor is tudja a magyar állam a maga életét külön továbbfolytatni. Ennek útja nem lehetett egyéb, mint a belső megerősödés, a magyarságban rejlő faji s gazdasági erő és terjeszkedési-szaporodási képesség lehető kibontakoztatása. Ezt kétségkívül elhanyagoltuk, a sors kevés időt is engedett reá. A közjogi harcok a formulákért és alkotmány-szkémákért elhomályosították látásunkat. Mai történeti perspektívában mily lényegteleneknek tűnnek fel ezek az igazi reális cél: a magyarság megerősödése és vagyonosodása mellett ! A nagy történeti pillanatban nem a közjogi formulák, hanem a reális erő és mély nemzeti öntudat tudott volna bennünket megmenteni. Nem volt azonban szilárdan kiépített aktív nemzeti ideológiánk, hanem inkább csak frazeológiánk.

III.

Ezt a veszedelmet, mint példaképen Beksics programjából is látjuk, sok hazafi élesen felismerte, de a valóságban keveset tudott ellene cselekedni. A közjogi küzdelem ugyanis a magyar közélet egyedüli centrumává szilárdult : politikusaink munkájának sugarai csakis ebből a középpontból indultak ki s oda is tértek vissza. A nemzet egy nagy alkotmányjogi hallucináció áldozata volt : agyveleje ebben az irányban túlérzékenységekben szenvedett. Ez a hallucináció, mely örökösen obstruálta a valóságot, háttérbe szorította a legéletbevágóbb gazdasági és társadalmi, külpolitikai és művelődési kérdéseket. A politika nem volt egyéb, mint az ország közjogi helyzetével való foglalkozás : ily értelemben agyonpolitizáltuk magunkat. Mélyebb és tartalmasabb nemzeti gondolkodás helyett a formai jogi észjárásé volt mindenütt a *verbum regens*. Államunk függetlenségének külső formai attribútumai után futottunk hangos szóval, mint gyermek a szívdávány után : címer- és zászlókérdés, vezényleti nyelv és külön vámtérület meg jegybank szemünkben teljesen kimerítette a modern államiság fogalmi körét s mellettük jelentéktelenné törpült a földbirtokreform, népegészség és népműveltség, a munkáskérdés és a szocializmus, az elbukó középosztály és a parasztvédelem, a rögtúró magyar problémája. Az állam, a külső hatalmi mechanizmus hasonlíthatatlanul fontosabb lett, mint ennek belső lényege és lelkesége : a nemzet. Ennek minden erejét elszívta a közjogi küzdelem és pártoldóklés. A kiegyezést követő békés félszázad, melyet a történet a belső erőgyűjtésre és szervezkedésre a nemzetnek megengedett, politikailag túlnyomóan abban pergett le, hogy a 48-asok és 67-esek egymás gégéjébe haraptak.

Közben az állami centralizáció és mindenhatóság kiölt a nemzetből minden önállóságot, maga lábán járást, magáról való gondoskodást. S amint fokozódott a liberális politika belső szervezettsége és hatalma, oly mértékben hanyatkozott a nemzeti társadalom minden téren az államra, szeges ellen-

tétben a liberalizmus alap gondolatával, mely mindenütt az egyéni és a társadalmi erők szabad kifejtését hangsúlyozta. Ez a korszak politikai szellemének legnagyobb belső ellenmondása. Az egyének, társas alakulatok, felekezetek mind a nagy gépnek, az államnak csavarjaivá és kerekeivé merevedtek, miért is érthető, hogy amikor az állam hatalmas gépállványa 1918-ban recsegve-ropogva széttört, a csavarokban és kerekben sem volt semmi ellenálló erő: az állam magát a nemzetet is ellenállás nélkül maga alá temette. Végzeteszerű, hogy ma Trianon után az állami omnipotencia, a teljes függőség a társadalmi-nemzeti erők rovására az általános nyomorúság és elszegényedés közepett nagyobb, mint valaha.

A monarchia fölbomlása, az Ausztriától való elszakadás után, melyért oly rettenetesen tragikus árat fizettett velünk a Történet géniusza, a többszáz esztendőös osztrák-ellenes nagy magyar függetlenségi küzdelem egy csapásra pusztá történetévé zsugorodott; 1918 vége oly mély és széles történeti árkot vont, hogy ami rajta túl van, szükségképpen közömbössé szürkült, ami pedig tőle innen van, egészen új politikai alkalmazkodást követel. Egész politikai műveltségünk, ennek elméleti kategóriái és gyakorlati módszerei, érzelemhajtotta vágyai és alkalmazott eszközei mind a régi dualisztikus rendszerre voltak berendezve. Addig egy hatalmas monarchia dinasztiájával kellett megbirkóznunk; most egyszerre három, a saját húsunkból-vérünkől feltáplált nemzet gyűrűje vesz körül, melyet nagy szövetségeseinknek még szélesebb világgyűrűje támogat. Új világhelyzetben új ország lettünk, melynek politikája új módszert, új stílust, új horizontot követel. A régi rendszer elkopott politikai kliséit a mostani nemzedéknek újjakkal kell felcserélnie.

Ha most itt sorban össze próbáljuk állítani legalább vázlatban a régi és az új világ különbségeit, amint erre gróf Klebelsberg Kuno neonacionalista hírlapi cikkeiben már ragyogó kísérletet tett, akkor először a *külfölddel* való kapcsolataink kiépítésének és elmélyítésének feladata a szembeszökő. Ha ilyen kapcsolatokkal régebben is rendelkezünk volna, Trianon is másképp üt ki számunkra. Az osztrák diplomácia azonban elhomályosította külföldön önállóságunkat, gyámsága eltompította külpolitikai érzékünket, egyoldalúan a német orientációra állította be látásunkat s mi nem éreztük szükségét a politikai és kulturális téren komolyan, intenzív szellemi munkával kiépítendő külföldi kapcsolatoknak. A nagy világ semmit sem tudott rólunk s nekünk sem volt reális és alapos ismeretünk róla. Most a katasztrófa után kénytelenek vagyunk a magunk lábán járni, érdekeinket a nagy világ fórumai előtt védelmezni, magunknak barátokat szerezni, sorsunk igaztalanságáról és európai veszedelméről a külföldet felvilágosítani, a ránk diktált béke revíziójának útját előkészíteni. Ebben a munkában azonban mennyi a csetlés-botlás, az alkalmatlan módszer, a hiábavaló erőfeszítés, a rossz propaganda, az ügyetlen kapkodás, a naiv útkeresés. A magunk kára nevel meg bennünket e téren, a tapasztalat iskoláz rá lassanként a helyes útra. A Klebelsberg minisztertől alapított Collegium Hungaricumok s nagyszámú külföldi ösztöndíjak évenként többszáz magyar ifjút képesítenek arra, hogy a jövőben a magyarságnak külföldön tudatos erőpontjai legyenek, akik ismerik az illető nemzet sajátos lelkét, tisztában vannak a nemzetközi pszichotechnikával, amelynek alapján tartós és cselekvő barátokat szerezhetnek nemzetünknek. A mélyebb kulturális (tudományos és művészeti) kapcsolatok a legalkalmasabbak egyelőre arra, hogy a figyelmet nemzetünkre és gyászos sorsára tereljék.

Külpolitikai tájékozódásunk, akárhogy is hányjuk-vetjük a dolgot

csakis a nagy nyugati nemzetek felé fordulhat úgy, ahogy Szent István óta. Igaz, hogy a rokontalan magyarság kezdettől fogva itt, Közép-Európa térségén magát mindig elszigeteltnek érezte : Nyugat inkább csak kihasználta, semmint segítette. Azonban csak a trianoni kétségbeesés sugalhatta azt a naiv és bizarr illúziót, hogy a magyarságnak Keletre, Ázsia felé kell fordulnia a még ottlakó rokonnépekhez s ezektől kell «turáni alapon» várnia a feltámadást. A kérdés már ezer évvel ezelőtt eldőlt, amikor Szent István Nyugathoz csatlakozott. Ennek a történeti aktának keleti revíziójával legfeljebb csak elriasztjuk magunktól azokat a nyugati népeket, melyek döntők a világpolitikában. Igaz, hogy ezek a népek hálátlanok voltak, amikor Trianont ránkparancsolták, de a keleti kapcsolódás még inkább megerősítene azt a hitet, melyet cseh, szerb, oláh ellenségeink úgyis túlon túl egy század óta vernek Nyugat fejébe : van itt a Duna-Tisza vidékén egy ázsiai lovas horda, mely ezer esztendővel ezelőtt ide beékelte magát a szláv és románfajú népek közé, leigázta s művelődni nem engedte őket. Ez volt a nótája Bachnak is, amikor igazolni akarta a magyarság germanizálását : civilizálni kell ezt a még mindig ázsiai vad törzset. Elsősorban ennek cáfolata Széchenyi Blick-je. A turáni Koppány-romantika azonban, mely Szent Istvánt becsméri nyugati keresztény politikája miatt s nem riad vissza az ősmagyar mitológiának és a fehérlóáldozatnak rehistorizálásától, alig alkalmas arra, hogy Bachnak Nyugaton ma is élő vadját szertefoszlassa.

Most állítsuk szembe a *belpolitika* terén a multat s a jelent. Ha valaki pálcát tör is a kiegyezést követő korszak nagy hiányai fölött, mégis kénytelen elismerni azt a fényes haladást, amit a magyarság e korszak alatt felmutathat. A sok belső közjogi villongás ellenére a pozitív munka sem szünetelt. Ez elsősorban azoknak a politikusoknak az érdeme, akik világosan látták, hogy az uralkodóval való konfliktus semmiféle nemzeti sikerrel sem kecsegtethet s akik ezért inkább magukra vállalták a vádat, hogy feketesárgán elalkudják a nemzet jogait, csakhogy a nemzetre hasznos alkotóvágyukat kielégíthessék. Az Alföld fajmagyarsága a 48-as ideológiában élt, a függetlenségi pártot táplálta ; az uralkodóval való béke s a csendes fejlődés 67-es pártja meg kénytelen volt túlnyomóan a nemzetiségi vidékekre támaszkodni. Ezért épült itt az asszimiláció elmélet illúziójának jegyében sok iskola, vasút, híd s egyéb közintézmény a fajmagyar Alföld rovására. Most teljesen tárgytalanná vált a sok évtized indulatfűtötte harca 67 és 48 között, a pusztá érzelmi politikának semmi értelme sincs. Nagy tehetségeink évtizedeken át terméketlenül öröklődtek fel az ádáz közjogi harcban : ma ezek a tehetségek nemzetépítő munkában élnék ki erejüket. Sohasem állott annyi konstruktív feladat a magyar ész előtt, mint ma ; sohasem lehettek e feladatok oly méltó becsvágy és kitarító munka tárgyai, mint mostani tragikus korszakunkban. Ha valaha, ma valóban teljesülnie kell a nemzeti érdek feltétlen parancsának : ne személyek, de programok tárgyi harca uralkodjék a politikában ! A közjogi ellentét mint alap kihullván a pártok lába alól, kormánypárt és ellenzék csak egyetlen versenyezhet : pozitív nemzetépítő program kidolgozásában s kölcsönös tárgyi megvitatásában. Az egészséges parlamenti váltógazdaságnak is csak ez a tárgyi alap lehet természetes és termékeny motívuma.

A magyar nacionalizmus energiakészlete századokon keresztül egészen az összeomlásig úgyszólván kimerült a dinasztia folyton megújuló beolvasztó törekvésének ellenszegülő küzdelemben. Ma a magyar nacionalizmusnak két fronton kell harcolnia : egyfelől az elcsatolt területek kisebbségi magyarságának védelmében a bennünket körülvevő népek nacionalizmusa ellen, másfelől az

internacionalizmussal szemben, mely a munkásságot világszerte a szociáldemokrata és kommunista pártba tömöríti. A két front hossza a régebbi osztrák-habsburgi harcvonallal szemben hasonlíthatatlanul megnövekedett; a magyar nemzeti eszme külső és belső ellenségeinek száma s hatalmi ereje történelmünkben eddig példátlan módon felfokozódott.

Az irredenta harcvonalon való küzdelem egyelőre lassú pozícióharc, melynek részletes stratégiája, anyagi és szellemi feltételei már természetüknél fogva sem engedik meg a nyilvános megvitatást. A «nem beszélni róla, de mindig gondolni rá» francia elv bölcsesége lehet itt irányszabó normánk. Természetesen állandóan munkálkodnunk kell annak a lelki diszpozíciónak kialakításában, mely az elszakadt, de annyi századon keresztül velünk Szent István-birodalmában együttélt tót, horvát, román és rutén testvéreket visszavezeti az «Új Hungáriá»-ba. Mert nemcsak mi érezzük, hogy «a róna elvesztette a bérceket», de ők is új államaikban elnyomatva és kizsákmányoltva már keseregve látják, hogy «a bércek is elvesztették a rónát». A régebbi magyar nemzetiségi politikát lelkünkben már eltemettük. A most lefolyt tíz esztendő történeti tanulása természetesen érlelte meg egy jövődő autonómikus megoldás útját, melynek alapján sem tót, sem horvát, sem román, sem rutén az Új Hungáriában nem érezhetné magát elnyomva úgy, mint jelenlegi urai alatt. Ugyanaz a patriotizmus kapcsolhatná össze őket, saját érdekeik alapján Szent István-birodalmában, mint amely száz évvel ezelőttig összefűzte őket, amikor a közös latin nyelv kiküszöbölése idején a nemzeti nyelv kérdése a régi barátságot szétépte. Addig a horvát a Zrinyiekkal és Frangepánokkal magyar patriótának is érezte magát, a rutén odasereglett Rákóczi Ferenc zászlaja alá s a tót is ott küzdött mindig velünk az ország függetlenségéért, utójára Branyiszkónál. Ezeréves történeti kohézió erejét tíz esztendő véglegesen még nem törhette meg. A magyarságnak s az elszakított többi nemzetnek viszonya, ha ezek az anyaországba visszatérnek, természetesen nem lehet a régi. Itt is új formákra, új becsületes megoldási módokra van szükség. Ezek programjainak vagy legalább hipotéziseinek, különböző megvalósítási lehetőségének komoly kidolgozása, már csak a bennük rejlő szuggesztív erőnél fogva is, elodázhatatlan.

A másik front a *munkásság* körében terjedő nemzetközi szellem, melynek a magyar nacionalizmust fenyegető veszedelme az 1918. és 1919. évi sötét próbatétel óta egyre szembeszökőbb. A nagy nyugati országokban a szociálistapárt, bár hangoztatja a munkásság nemzetközi szolidaritását, mégis az ország életbevágó kérdéseiben nemzeti karakterű. Az angol labour party, a francia szociálista párt vagy a német szociáldemokrata párt, ha uralomra kerül, nem hajlandó szakítani a nagy nemzeti hagyományokkal és aspirációkkal; nemzetközi viszonylatban épügy védi a sajátos nemzeti érdeket, mint a polgári pártok. A szomszédos, vad sovínizmustól sarkalt nemzetek kebelében minden párt-és világnézeti különbség azonnal eloszlik, ha össze kell fogni a magyarság ellen; a cseh, szerb, oláh szociálisták rögtön közös fronton harcolnak a nacionalistákkal, sőt klerikálisokkal, ha a magyar kisebbség elnyomása forog szóban. Ellenben pl. a Felvidéken maradt magyar munkásság a megszállás után is benső szolidaritást érzett a cseh elvtársakkal, ezekkel egy sorban szidta a «sötét magyar reakciót», közben pedig a magyar munkás-holló szájából kiesett a sajt, a rókaalkú cseh «munkástestvérek» minden jobb munkáshelyről kitűrték a magyar elvtársakat. Nálunk már a fejlődés történeti gyökerében nagy hiba rejlik. Amikor országunk a múlt század végén gyorsabb ütemben a gyáripari kapitalizmus útjára tért, az uralkodó osztálynak vajmi kevés érzéke volt

a munkáskérdés iránt. A nagy közjogi harcok közepett egészen jelentéktelenné törpült a munkásjólét, munkásegészségügy és munkáskultúra ügye; a faluból a gyárakba tóduló s csakhamar eredeti gondolkozásukból kifordult munkások anyagi és szellemi érdekeivel senki sem törődött. Ezek tehát arra hallgattak, aki foglalkozott velük. Amikor osztályöntudatukban megerősödtek s mindjobban kellemetlenkedtek, a nemzeti irányú társadalom csak a negatívumot látta bennük: az Isten, a haza, a történeti mult tagadását. A háború züllesztő hatása az ellentétet még rettenetesebben kiélezte: 1918 őszén ennek az agrárországnak 3—4%-nyi szervezett ipari munkássága az ország sorsdöntő órájában vörös lobogóval minden politikai iskolázottság nélkül, a radikális polgári párt segítségével, átvehette az állami hatalmat. Így bosszulta meg magát a magyar vezető társadalmi réteg rövidlátása: évtizedeken át nem vette észre, hogy itt egy nagy, visszanyomhatatlan világmozgalomról van szó, melynek az egyes nemzetek s az egész emberiség jövője szempontjából döntő jelentősége van. A nagy katasztrófa zűrzavara idején, amikor csak egyetlen szervezett tömeg volt: a munkásság, úgyszólván maga a polgári osztály fegyverezte fel a munkásságot önmaga ellen s egyengette az útját a proletárdiktatúrának. Ennek megdőlése után is a nemzetközi szellem továbbra is a pártban uralkodni maradt. Egy «nemzeti szocialista párt» alakítása, a munkásság «nemzeti alapra» állítása naív kísérletnek bizonyult. A keresztényszocializmus minden tiszteltreméltó erőfeszítése ellenére döntő sikert felmutatni nem tud. Tragikus gazdasági viszonyaink közepett a nyomornak van a legnagyobb verbuváló ereje: ez pedig, a szociáldemokrácia, sőt a kommunizmus számára dolgozza meg a lelkeket. Itt minden szép szónak, szugesztív frázisnak, keresztény és nemzeti jelszónak csak ideigvaló hatása van: a szó elrepül, az érzelme leohad, a gyomor követel. A nemzetközi szocializmusnak nincsen semmi egyéb ellenszere, mint: minél több kenyér, munkaalkalom, a létminimum biztosítása, a népegészségről és népkultúráról való gondoskodás. A kielégített gyomor már politikailag nem oly izgalmas szenzorium. Minthogy azonban minden gyomor kielégítése ilyen megcsönkített és gazdaságilag megfojtott országban egyelőre semmiféle szociálpolitikával sem lehetséges, nagyon is keskeny és hosszú az az út, amelyen a nemzetközi szocializmus ellen küzdeni lehet. Fájdalom, a nagykapitalizmus sem tud tanulni a multból: a bankokrácia ragadozó morálja, hajlandósága az éhbéren való rabszolgatartásra egyáltalában nincsen csökkenőben. Kinövéseinek letörése sürgető programpontunk lehetne. Mussolini csak úgy tudta sikerrel letörni a politikai szocializmust, hogy helyébe bőséges gazdasági szocializmust állított: több kenyeret, tisztos megélhetést a munkás számára. A visszanacionalizálásnak csakis a szociális és gazdasági reform az egyetlen komoly útja.

A nemzeti szellem hiánya oly fontos társadalmi rétegben, mint a munkásság, egy körülcsönkított, de tagjait visszaszerezni törekvő országban kétszeresen tragikus jelentőségű. Ha a nemzet a kellő történeti percben a végső nagy erőfeszítésre indulna, lendületét már az első pillanatban a nemzetközi gondolatot halálosan komolyan vevő munkásság megbéníthatja. Pedig külső és belső ellenféllel egyszerre még egy nagy nemzet sem tud megküzdeni. A társadalmi igazságosság elvén kívül már csak ez a szempont is a magyar közélet centrális problémájává avatja a szocializmus kérdését. Külön lapra tartozik a magyar mezőgazdasági munkásságnak, a falu népének a nemzetközi szellemmel szemben való megvédése. Ha ez alól is kisiklik a nacionalizmus talaja, akkor annyi kálvária után vége minden magyar feltámadásnak. A paraszttal való

komoly törődés, a falusi nép igaz szeretete, az emberies közigazgatás, a nem szónokló, de átélt cselekvő demokrácia kell, hogy a neonacionalizmus sarkalatos pontja legyen. «Küzdeni kell — mondja a neonacionalista program megindítója — az ellen a veszedelem ellen, hogy az állam keretén belül a csoportosulás ne akként történjék, hogy a nemzeti gondolatot az intelligencia, a nemzetköziséget pedig a fizikai munkásság képviseli, mert ez a társadalom kettészakadását és a nemzet felbomlását jelentené. Kossuth Lajos is miért tudta a nemzeti gondolatot a magyar nép legszélesebb rétegeibe bevinni? Azért, mert szétválaszthatatlanul odafűzte a nemzeti gondolatot hatalmas szociálpolitikai reformokhoz».

A multban a magyar főnemesség és nemesség, azután ennek maradványa: a történeti *középosztály*, főképp a gentry csinálta a magyar politikát és történelmet. A természetes lassú demokratizálódás következtében ma már döntő súlyuk nincsen. Az új kitágult, jórészt hivatalnoki karakterű középosztály lelki szerkezete a társadalmi kapillarizáció törvénye szerint sok olyan erénnyel és hibával telítődött meg, amelyek a birtoktalanná szegényült gentry-világ maradványai. A nemzeti katasztrófa legjobban ezt a társadalmi réteget tépázta meg: életszínvonala viszonylag legmélyebbre sülyedt, elhelyezkedési lehetősége minimális, jelentékeny része szellemi proletáriátusban porlódik szét. Az általános elszegényedés a létért való küzdelem intenzitását és kiméletlenségét, az egoizmust, a protekcióhajhászatot, a könyökpolitikát, az öngyilkosságot, az erkölcsi züllést, a társadalmi atomizálódást hihetetlenül felfokozta. Az ú. n. «középosztály» egységesen mint típus nem is jellemezhető, mert ma nincsen állandó arca. A nemzeti ideológiának mindig és mindenütt elsősorban a középosztály a történeti hordozója. Ennek súlyos megrendülése nálunk megint a mai magyar sors egyik tragikus vonása. A nemzet organizmusában valamennyi társadalmi szövet egyformán fontos és joggal egyforma gondoskodásra tarthat igényt, a középosztály azonban kétségkívül a legsúlyosabb válságon ment keresztül: tervszerű segítése tehát szintén azoknak a feladatoknak körébe tartozik, melyek a mai helyzetben megoldást követelnek.

Hasonlóképp újszerű probléma a *hadsereg* elhelyezkedése a mai magyar társadalomban. Végre megvalósult a régi magyar álom: a nemzeti hadsereg. Ára szörnyű volt, kerete kicsiny, formája zsoldos. De azért minden ízében a miénk. A hadsereg másutt kerek a világon a nemzeti öntudat és büszkeség képviselője volt, nálunk évszázadokon át elnyomója; másutt a nemzeti aspirációk sugalmazója és védő kardja, nálunk a kardforgató vitézi népnél a nemzeti vágyak ledőfője. Most végre ez a kis hadsereg foglalja el népünk szívében azt a helyet, ami valaha a nemzeti felkelések, utoljára a 48 szabadságharc eposzában jutott a magyar lélekben számára. Az ifjúság romantikus lelke pedig az örülten fegyverkező népek minden szemforgató pacifizmusa ellenére formálja ki magában továbbra is a magyar vitéz ideálját. Ez a katonaidéal persze átalakult: több már benne a technika és tudás, mint a romantika és a költészet. A tanult modern katona a magyar nacionalizmus reménye és ütőereje.

A nemzeti fejlődés egyik nélkülözhetetlen alapja a *vagyynosodás*: a virágzó jólét. Anyagi erők híján nincsen sem nyugodt társadalmi rend és béke, sem nem fejlődhetik ki magasabb szellemi kultúra. A földrajzi helyzettől megszabott egységes gazdasági erőhálózatunkat Trianon széttepte; a környező államok gazdaságilag megfojtani törekszenek; valamennyi európai állam mezőgazdaságilag is autarkióra törekszik, amiért is kivitelünk megakadt. Gazdasági életünk kérdése valóban százfejú hydraprobléma. Az új helyzet e téren is új

alkalmazkodást követel. A monarkia elnyűtt gazdaságpolitikai sablonjai köréből nehezen tudunk kiemelkedni, kevés bennünk a gazdasági rugalmasság. Valamennyi kormányzati és társadalmi erőnek pártkülönbség nélkül elsősorban nem a kritikában, hanem a józan, reális program kidolgozásában kellene összefognia, a gazdasági harcvonalon nemzeti egységbe tömörülnie, miután a gazdasági konszolidáció a romok eltakarítása után nagyon is átmenetinek bizonyult.

A nemzet vagyonosodásának vannak azonban lelki feltételei is, melyek megszerzésére tudatosan kell ránevelnünk az új nemzedéket. Ezek oly erények, melyek hiánya országunkban különösen szembeszökő: a szorgalom és szívós kitartás, kezdeményező erő és elhatározó képesség, tárgyszeretet és alkotóvágy, üzleti morál és takarékoság. A régebbi cifryanomorúsággal, a «fenn az ernyő, nincsen kas» könnyelműségével végre szakítanunk kell. A tékozló, mulató magyar mult örökségeként még mindig túlságosan igényteljes az életmódunk, túlsok a dinomdánom, a sírvavigadás hejehujája. Trianoni országunk egy birtokát vesztett földesúr, aki még mindig ragaszkodik az úrhatnám-ság külső feltételeihez. Kopott díszmagyarunktól nem tudunk megválni; a hozzá való ájtatos ragaszkodás komikumává fordul: életszínvonalunkat nem tudjuk összhangba hozni vagyoni állapotunkkal.

A Nagy-Magyarországra szabott állami apparátus is lötyög rajtunk s a közterheket elviselhetetlenné szigorítja. Leszerelése azonban, mint a B) listák korszaka tanúsítja, a nemzeti élet nagy circulus vitiosusába fül: az elbocsátott régi s a nem alkalmazott új nemzedék existenciáinak tizezeit a pusztulás prédájává dobja. Közben minden szem az államra mered: a kritikus augurok görbe szemmel s gyanúval nézik az állam minden intézkedését, tiltakoznak az államnak mindenbe való beavatkozása ellen az egyéni és társadalmi szabadság nevében, a közterhek tetemes leszállítását követelik. De ugyanakkor a legtöbb szem könyörgő vagy követelő tekintete mindent az államból akar kinézni: az állam lássa el a tömeget földbirtokkal, felszereléssel és házhelyekkel, az állam lendítse fel tönkrement mezőgazdaságunkat, gondoskodjék terményeink exportjáról, kölcsönrel segítse vagy szubvencionálja az ipart, segítse a kereskedelmet; az állam kötelessége gondoskodni a menekültekről, a munkások elhelyezéséről, a hadirokkantak és hadiözvegyek ellátásáról, a hadikölcsönkötvények illő valorizációjáról; az állam tartozik a tisztviselők s egyéb közalkalmazottak fizetését legalább a békeszínvonalra emelni, de ugyancsak tartozik a szabad pályán működő intelligenciának, az ügyvédeknek, orvosoknak, mérnököknek munkájáról és ellátásáról is gondoskodni s a szellemi proletáriátus útját szegni; az állam siessen építeni minél több iskolát, utat, csatornát, középületet, vasutat, fürdőt, népjóléti és népegészségügyi intézményt, már csak azért is, hogy a beruházásokból legyen az iparnak keresete s a munkásnak munkája; de az állam becsületbeli szociális kötelessége az is, hogy mindenkit öregség vagy rokkantság esetére eleve biztosítson. Így maga a trianoni szegénység az élet minden feladatát és szabályozását a Leviathan-állam kezeibe centralizálja, az államot egy óriási mindenható részvénytársasággá formálja, közben pedig hangos a jajszótól, hogy az állam a közterhek nagyságával tönkreteszi a magángazdaságot. A gazdasági életnek ez a sikító diszharmóniája bizonyosra annak, hogy igazában most kezdjük érezni szét-daraboltságunk állandó következményeit, a tiz esztendő alatt megmeregvedett új határok rettenetes hatását a nemzet vagyoni állapotára. E súlyos helyzetből való észszerű kibontakozás a magyar jövő legsarkalatosabb alapkérdése.

IV.

A nemzeti fejlődésnek csak egyik alapja a *vagyonosodás*, a másik, vele egyenrangú tényező a *műveltség*. A nemzeti energiák kibontakozásában a kettő egymástól elválaszthatatlan, egymás nélkül meg nem álló, korrelatív hajtóerő. Bizonyos fokú vagyonosság, anyagi jólét nélkül a történelem tanúsága szerint nem fejlődhetik ki számottevő műveltség; s viszont szellemi kultúra híján nem emelkedhetik az anyagi kultúra sem, mert a szellem ereje az, ami az anyagot is mozgatja, az észnek csiszoltsága s kezdeményező ereje, találékonytsága s alkalmazkodó képessége, az érzelmenek lökőereje és lendülete, köteleesség- és felelősségmélysége, végül az akaratnak alkotóvágya és szívós kitartása a vagyonszerzésnek és jómódúságnak, a gazdasági rendnek és fejlődésnek nélkülözhetetlen lelki feltétele.

Épen ezért elvileg henyé és lapos az a ma sokszor hánytorgatott kérdés: vajjon a *gazdaságpolitikának* vagy pedig a *kultúrpolitikának* van-e a nemzet életében prioritása? Boldogan egyszerűsítő elmék naiv műfogása az az okoskodás, hogy előbb legyünk vagyonosak s aztán jut majd a műveltség luxusára is: iskolákra, egyetemekre, kutató intézetekre, külföldi tanulmányra. Az élet valósága sokkal bonyolultabb, semhogy ily gyermekesül leegyszerűsített sorrend skémájába volna eleve szorítható. Hogyan lenne komolyan megvalósítható az «előbb vagyonosodjunk» népszerűen hangzó ígéje, ha analfabéta tömegek űzik a mezőgazdaságot apáik primitív módján, a termelést megsokszorosító technika mai korában? Hogyan gazdagodjunk és legyünk versenyképesek a többi népekkel szemben, ha a magyar tömegek általános műveltségi szintjét nem emeljük s őket modernebb mezőgazdasági és ipari ismeretekkel és készségekkel fel nem szereljük? Mert «ma nemcsak fegyveres mérkőzésekre kell gondolni — hangsúlyozza gr. Klebelsberg, — hanem a népek gazdasági mérkőzésére, gazdasági versenyére is. A magyar dolgozó tömegek mai értelmi szintje mellett közigazdasági Solferinók és Königrátzek felé tántorognánk. Hamarosan folklórbá való kuriózum lesz, ha valaki szeretne szántani és ezért hat ökröt szeretne hajtani. A motor és traktor korában, mikor az agrokémia beleviszi a vegytant a mezőgazdasági üzembe, nem sok köszönet lesz az olyan kisgazda és béres munkájában, aki nem tud mást, mint egy picit írni, olvasni és számolni. Ezenfelül annak eldöntéséhez, hogy egy adott időpontban kifizeti-e magát ilyen vagy olyan állatnak a hizlalása, elég nagy komerciális tájékozottság szükséges, aminek elég magas tömegműveltség az előfeltétele. Valójában rosszul állanánk, ha a rádió és repülőgép korában, mikor a fejlődés üteme szédítő, a magyar kultuszminiszter a kiegyezés kora intézményeinek pusztá konzerválására szorítkoznék és nem kreálná azokat az intézményeket, amelyeket a haladó kor megkövetel. Nagyon sokat alakítunk át és sok újat kell majd a jövőben is létrehozunk, nehogy egy szellemi Trianon elé vigyük a magyar nemzetet.»

A tömegvagyonosodás tömegkultúrát tételez fel: csak a műveltebb tömeg képes okszerűen gazdálkodni, a természet erőit ügyesen kiaknázni, gazdaságilag a többi nemzettel versenyképessé emelkedni. Ezen a ponton gazdaságpolitika és kultúrpolitika nemhogy ellentétben állanak, de egyenesen egybeesnek. Egyik sem előbbi a másikkal: mindkettő együttesen és fokozatosan, egymásra kölcsönösen építve valósítja meg a maga eszményeit. A helyes és intenzív kultúrpolitika eredményei idővel a gazdasági technika nagyobb észszerűségében, a termelés jobb minőségében és nagyobb mennyiségében, a vál-

lalkozókedv fokozottabb iniciatívájában, új, a mi viszonyainkhoz mért termelési ágak meghonosításában jelentkeznek. Viszont az ennek nyomán támadt nagyobb vagyoniosság és teherbíróképesség a kultúra fejlesztésének újabb anyagi eszközeit teszi lehetővé.

Egy nagy különbség gazdaságpolitikai és kultúrpolitikai beruházás között kétségkívül tagadhatatlan, s e különbség optikai csalódásának áldozatai azok, akik mereven a pusztá gazdaságpolitika elsősége mellett kardoskodnak. A gazdasági beruházások viszonylag rövid idő alatt meghozzák a maguk kamatait; eredményük nemsokára szemmel látható, kézzel fogható. Ellenben a kultúrpolitika szellemi aratása csak hosszú évek múltán következik be, az iskolákra, kutató intézetekre, ösztöndíjakra stb. fordított investíciók hosszabb lejáratúak, a jövőnek dolgoznak s nem kecsgetik a jelent rögtön érő gyümölcsökkel. Például népiskolai hálózatunknak az utóbbi öt esztendőben való intenzív kiépítése népünk műveltségében csak egy évtized múltán fogja megmutatni a maga hatását, amikor a mai iskolás nemzedék már komoly munkasorban lesz; külföldi tanulmányra kiküldött ifjaink százai csak nyolctíz esztendő múlva fogják éreztetni hatásukat a tudományos, művészeti, gazdasági és közigazgatási vezetőállásokban s ezeken keresztül az egész magyar közéletben s külföldi kapcsolatainkban. A kultúrpolitikai kiadások hozzá nemértő szemben első pillanatban improktívoknak látszanak; azonban ezek is produktívok, csakhogy viszonylag később mutatják meg termékeny erejüket. A szellem hatalma pénzben vagy lóerőben csak közvetve mérhető.

V.

A világháború óta valamennyi nemzetnek fokozottabb a vitalitása, erősebb ütemű az életritmusa: mindegyik gyorsabb tempóban törekszik kifejezni a benne szunnyadó erőt, kiélni a maga sajátos típusát. Az egyik azért, hogy amit a béke asztalánál a többi nemzettől elorozott, megtarthassa; a másik azért, hogy amit elvesztett, visszaszerezze. A világ története még sohasem látott olyan rémesen pusztító versenyt a nemzetek között, mint a nagyháborúban; de sohasem volt tanuja olyan hatalmas építő erőfeszítésnek sem, mint amilyent ma valamennyi nemzet kifejt. És pedig elsősorban a kultúra terén. Miért? Mert egy nép sajátos kultúrája a nemzeti lélek és élet igazi lényege és kifejezése. A nemzet a maga sajátos kultúrájában éli ki magát, ez a megkülönböztető, specifikáló jegye a többi nemzettel szemben. De egyben a kultúra a nemzet legbővebben buzgó hatalmi forrása is: mert több kezdeményező erőt, több intelligenciát, több feltaláló és vállalkozó kedvet, több életrevalóságot, ha kell, a világversenyben több raffináltságot és fölényt jelent. Mi tesz egy nemzetet nagyvá és híressé? Irodalma, tudománya, művészete, technikája, jogrendszere, főképp erkölcsi ereje: mind a kultúra elemei. És gazdasága? — kértheti valaki. Azonban ez is a szellem termelő és irányító hatalmának eredménye, mely élő, szétbonthatatlan kapcsolatba fonódik a kultúra többi elemeivel. *Minden nemzet a maga sajátos kultúrájában jut öntudatra:* itt a legmélyebb összefüggés kultúrpolitika és nemzeti élet között. A kultúrpolitika a nemzeti öntudat formálója, de egyben ennek szolgálója.

Amikor a vagyonosodás mellett a nemzeti fejlődés másik, de egyenlő súlyú és tartóerejű sarokkövéül a kultúrát állítottuk oda, kultúrán elsősorban *erkölcsöt* értettünk. Vaskos balhít az, amely a kultúrában csak az értelem kisizolását, az intelligencia fejlesztését látja. Csakis az erkölcs önérték, az ész

csupán eszközérték: a jóra épügy felhasználható, mint a gonoszra. Az igazi műveltség a kicsiszolt értelmén kívül, mely a célok és a hozzámért eszközök összefüggését átlátja, elsősorban az önző ösztönöket visszafojtani s magán uralkodni tudó kedély s a szívós, a kötelességét tántoríthatatlanul teljesítő, magát a közösség érdekeinek alárendelni képes akarat. A műveltség mindenkifölött az ember erkölcsi szubsztanciája, a kultúrfölény elsősorban erkölcsi fölény s a kultúra elsősorban mint erkölcs, mint jellem, a nemzeti megújhódás alapja. Erkölcs nélkül a vagyonosodás luxussá és társadalmi igazságtalansággá ferdül, a kultúra pedig csak ernyeszt és elpúhit. Ha Mohács népe újjá akar születni, először erkölcsi lényében kell megújhódnia.

Az erkölcsi értékek és normák önmagukban érvényesek: tér és idő, népek és korok felett állók. A XIX. század virágzó magyarságára épügy kötelezők, mint a XX. századnak területi testében és társadalmi lelkében széjjel-marcangolt magyar nemzetére. Azonban mi értelme van akkor a neonacionalizmus erkölcsi programjának, ha az erkölcs a maga érvényességében változatlan?

Ha az erkölcsi értékek és követelmények állandók is, kétségkívül van közöttük is bizonyos hierarchia. A közösség megzavart állapota, a néplelek válsága bizonyos erények hangsúlyának erejét természetserüen megnöveli, bizonyos erkölcsi tulajdonságokat nagyobb mértékben követel meg a nemzet fiaitól. Ezeknek a magyarság mai helyzetétől fokozottan megkövetelt erkölcsi tulajdonságoknak megállapítása s a nemzeti lélekbe való alkalmas begyöke-reztesési módja a neonacionalista program elsörendü feladata. Akkor következik be a nemzet erkölcsi rönészánsza, ha ezek az erények a magyar lélekben tipikussá válnak, mivel «minden népnek az az igazi fénykora, amikor a nemzeti erények egészen személytelenek, mert a nemzeti közösség minden tagjában egyenlő mértékben élnek és ezúton az egész nemzet energiáit képesek hatvánozni» (Bethlen István gróf).

A belső erkölcsi megtisztulásnak és átalakulásnak első feltétele a mai magyar közlélek komoly, semmit sem kendöző erkölcsi diagnózisa, Széchenyi kérlelhetetlen szellemében magáraelmélő *önismerete*. Hálátlan és kényes feladat Cato fekete tógájában szigorkodni: hisz minden erkölcsileg ítélkező kortárs a maga korát tartja a legrosszabbnak s az emlékezet önként idealizáló erejével «a régi jó idők» morálját mindig hajlandó szebb színben szemlélni: az idő történeti köde a mult sötét vonásait már nem engedi látni, ellenben a jelen napfényében a kis erkölcsi szeplők is élénken mutogatják rútságukat. Azonban az ítélkezésnek ezt a természetes optikai csalódását is figyelembe véve, tagadhatatlan, hogy még mindig a világháborút követő erkölcsi züllés áramában vergödünk, melynek hullámaait a trianoni iszap még zavarosabbá sötétíti.

A családi élet, mint a nemzeti szervezet sejtjének működése, erősen hanyatlóban, söt bomlóban van: a válások hihetetlenül felszökött száma, a mind gyakoribb «próbaházasság», a gyermekáldás mesterséges korlátozása, az egyke, sőt semmike tipikussá válása, a mind számosabb, pusztán kalózszerelemre berendezett agglagényi élet, a fajfenntartás erkölcsileg helyes formát kereső vágyának mind erősebb megcsökkenése, a vadházasságok tömeges szaporodása, a minden kötelező szemérmert kigúnyoló öltözködés és társas érintkezés, a nők teljesen elferdült szépségkultusza, az anyai védő és nevelő ösztön erejének mély megfogyatkozása, a szülői fegyelem teljes lazulása, a szülők tiszteletének és a gyermeki engedelmességnek mindjobban észlelhető hiánya, az új nemzedék fiatal bűnözöinek gyors szaporodása, az életnek könnyelmű, szinte játékszerű elvetése: mind oly tünetek, amelyeket nem az erkölcsi prudéria nagyképúsége

vetit bele a társadalomba, hanem a statisztika adatainak rideg, kijózanító világoossága igazol napról-napra.

A lesújtó tünetek közül különösen szembeszökő s tüzetesebb elemzést követel: *az ösztönszerű munkakedv hanyatlása* mind a fizikai, mind a szellemi munkások körében. Pedig a természetes munkakedv, mely az egészséges test és lélek vitalitásának ösztönszerű velejárója, az élet minden örömének, az összes emberi alkotásoknak, a társadalom minden erejének forrása. Munkakedv híjján a nemzeti fejlődés egyenes vonala formátlan parabolává görbül, a nemzeti szervezet életének érverése elhalkul: a munkátlanság az egyénre is, vele a nemzetre is halál.

Már Széchenyi lelkét sokszor tépte a magyarság keleti quietizmusa, álmodozó lustasága. Ez a vonása talán földművelő foglalkozásának következménye: a föld művelése az évszak és időjárás szerint hol megfeszített munkát követel, hol pedig hosszú pihenést enged. Csodálatos a magyar ember munkareje a tavaszi munka és aratás idején; de ezt a nagy erőfeszítést a hosszú őszi és téli hónapok semmittevése váltja fel. Az agrármunkának ez az egyenetlen üteme ösztönösödhetett bele a magyar természetbe: ez a nagylendületű, rövidebb erő kifejtésre, kirobbanó tevékenységre különösen alkalmas, de kevésbé a hosszú, szívós, lassú munkára. Mi «a roham nemzete vagyunk», a huszáros nekivágásé, de nem a kitartó, szervezett, céltudatos pozícióharcé. A régi magyar katonai erényeket: a bátorságot, a virtust konvertálni kell népünk lelkében a szívós munkára, termelésre, vagyonosodásra.

A főnbbiekből magyarázható a gazdasági, gyakorlati életpályák kerülése is, amelyek a folytonos dologtevést, kitartó munkát, a kezdeményezés és vállalkozás állandó fejtörését, a helyzetekhez való gyors és változatos alkalmazkodást követelik meg. Vezető középosztályunk magja a kisebb-nagyobb birtokú nemesség leszármazottja. Az 1848-iki jobbágyfelszabadulás megingatta a földbirtok helyzetét. Jött a 67-es korszak, amikor az abszolútizmus után újból megnyíltak a hivatalok ajtai a magyarság számára. A nemesség jórésze csakhamar túlad birtokán, a hivatali pozíciókat szállja meg, amelyek megszervezését a modern magyar állam fokozatos kiépítése mind nagyobb számban teszi szükségessé. Most itt éli ki úrhatnám, inkább intézkedni és rendelkezni, semmint alaposan és verejtékesen dolgozni szerető természetét. Az ősi birtok talaját elvesztvén lábai alól, inkább a hivatalnok szerény, de nyugodt kenyerezt eszi, semhogy gyakorlati szabad termelő pályára lépve, az egyéni munka és vállalkozáskedv erején vagyont szerezne s függetlenül élne. Az összeomlásig a jogász volt a magyar intelligencia tipikus eszménye. Az összeomlás után a fiatalság a gazdasági, technikai pályákra tódult, bár két-három esztendő óta újra visszanyerte szemében a jogászi ideál a maga régi presztizsét. Azonban, aki gazdasági-technikai oklevélre tesz is szert, annak jórésze sem akar résztvenni a fáradságos termelő munkában, hanem szintén hivatalba akar menni, sovány, de biztos fizetésre vágyik, valami gazdasági vagy közüzemi ágazatban «felügyelő» vagy «ellenőr» óhajt lenni, ahol dirigálhat s kiélheti úri, parancsoló atavisztikus hajlamait. Ahogy a városba tévedt katonaviselt paraszt előtt a pályák eldorádója a hivatalszolgai állás (mindnyájunknak terebélyes klienté-lája van e téren), hasonlóképp a végzett közgazdász vagy mérnök valamely állami vagy városi közüzemi hivatalba akar jutni, ahelyett, hogy verejtékes munkával maga merne valamire vállalkozni, az élet komoly küzdelmét amerikai módra megindítani s a termelő munkába egyenest belefogni. Ne resteljük bevallani: ránk férne egy kis amerikai szellem! Észak-Amerika népének,

mint új nemzetnek, bámulatos nagysága épen a munka erejében és tiszteletében, értékében és hatalmában rejlik. A munka a forrása itt a csodálatos *intensity of life*-nek: az élet felfokozott működésének. A munka eredménye az, hogy itt a létért folyó küzdelem helyébe már a jólétért való verseny léphetett. A munka szóban nálunk még mindig benne rezeget a régi világból a kellemetlen kényszerűség érzése: Amerikában a munka egyszerűen foglalkozást, hivatást jelent, mely nélkül emberi lény el sem képzelhető. A munka itt a létnek, az életnek fogalmával azonos. Nálunk az előkelőséghez még mindig hozzátartozik a tétlenség: ott a dologtalanság mint testi vagy szellemi fogyatékoság szálnalmat ébreszt.

Csak a típust óhajtottam jellemezni, tiszteletreméltó kivételek számosan vannak. Tisztában vagyunk azzal is, hogy mai súlyos gazdasági viszonyaink között mily nehéz kockázat a vállalkozás, mily nehéz tőke hiányában valahogyan megindulni. Azt is tudjuk, hogy a világháború óta egyetemes európai jelenség a munkakedv hanyatlása. Több angol barátom mély szomorúsággal panaszkodott előttem, hogy a világháború óta felcseperedett angol nemzedékben erősen megfogyatkozott a vállalkozókedv, a kalandvágy, a gyarmatokba való kockázatos letelepülés, az ott folyó kemény munka és meggazdagodás ösztöne, az az erény, mely a Föld egyharmadát kitartó munkával az angol impérium lába alá gyűrte. A vagyonos angol ifjúság ma nem kívánczik a messze gyarmatvilágba, hanem otthon irodalmárkodik, művészkedik, esztetizál, múzeumokba jár, ahelyett, hogy utaznék a világ minden táján, apái módjára ipari vállalkozásokba fogna s kereskedelmi kapcsolatokat létesítene. Azonban az angoloknál csak arról van szó, hogy régi gazdasági tradíciójuk és érzékük az ifjúságban megcsappanóban van. Nálunk ellenben arról, hogy mai helyzetünkben egyenest a nemzet létkérdése ilyen tradíció megteremtése, a gazdasági, vagyonszerző érzéknek az ifjúságba való beleplántálása.

A szülők vezetése alatt gyakran mulatozó, reggelig zsúrozó-bálozó, az élet minden örömet hamar kiélni vágyó intelligens magyar fiatalság hédonizmus nem alkalmas lelki talaj arra, hogy kifejlődjék benne valamely szak iránt a benső szeretet és érdeklődés, igazi tárgy szerelem és alkotóvágy, a platóni Eros, mely minden nagy munkalendületnek és odaadó teremtő tevékenységnek örök emberi forrása. Tárgy- és munkaszeretet: ez óvja meg a fiataliságot minden félrelépéstől, ez égeti korán lelkébe a nemes *ratio vitae*-t, amiért érdemes élni, ez acélozza meg az élet küzdelmére s avatja őt a nemzeti közösség mindig hatékony s hasznos energiájává. Tárgyszerelem és munkakedv híjján az új nemzedék is könnyen, erőfeszítés nélkül akar majd élni, komoly dologtevés nélkül könnyű szerrel akar vagyonosodni, s ha ez nem sikerül, csak irigy keserűséggel nézi azt, aki munkájával alkot és gyarapszik. Elismerem, hogy e szemrehányások rettenetesen pangó gazdasági viszonyaink közepett részben jogosulatlanok: sok olyan is, aki dolgozni akar, nem kap munkát, a gazdasági pályák is telítve vannak. Azonban, fájdalom, sokan azok közül is, akik már elhelyezkedtek vagy megvan a munkalehetőségük, tartózkodnak a komoly erőfeszítéstől, az élet gyönyöreiről való áldozatos lemondástól, a magasabbrendű, minden energiát munkában megfeszítő becsvágytól. Erkölcük valami sajátos epidermis-morál: csak a felületen, a külsőségekben nyilatkozik, de nem buzog alatta a lélek belső ereje, nem ég mögötte a lélek szentnek hitt ideáloktól hevített tüze. A régi ifjúság romantikus rajongása, magafeledt odaadása, eszményekért való ösztönszerű hevülete helyére igen korán és gyakran blazírt petyhüdtség, mindenre a kritika marólúgját öntő szkepszis, a «minden mindegy»

életfilozófiájának elvtelen cinizmusa, a hitből fakadó fiatalos lendület hiánya, a mindent saját énjének fókuszára vonatkoztató önzés, az életgyönyörök túlzó habzsolása, a komoly életcéloktól való elhidegülés lép. Mind több közöttünk a már fáradtan született vagy a már korán kilúgozott lélek. A munkaszerető embert felváltja a túlmozgékony, de munka nélkül előretörő emberspecies, akiknek az a biológiailag is szembeszökő sajátossága, hogy «könyökei meg vannak patkolva».

VI.

Kelet merev lassúságával, köldöknézó szemlélődésével, a cselekvést megbenítő fatalizmusával szemben Nyugat az aktivizmus, a fürge cselekvés, a progresszív mozgás világa. Ez a nyugati lelki diszpozíció és világfelfogás az újkor folyamán mind aktívabbá válik. Amikor az emberi történet tizenkilencedik, legaktívabb századában az európai kultúra és technika lábai alá gyűri az egész földgolyóbist s csodálatos találmányaival a természetet leigazza, akkor a világgal és az emberrel szemben való egyetemes állásfoglalás, a filozófia is mindjobban ennek a nagy külső átalakulásnak szellemében formálódik: uralkodóvá kezd válni a világfelfogás különböző terein «a cselekvés, a tett filozófiája», az ú. n. *aktivizmus* vagy *energizmus*. Eszerint az emberi szellem fejlődése abban rejlik, hogy környezetének történetét mind alkalmasabb módon tudja irányítani és befolyásolni a maga szükségletei és céljai, értékei és eszményei érdekében. Az akaratnak és cselekvésnek primátusa van a pusztá gondolkodás felett. Már a francia Fouillée *pensée créatrice*-ről beszél, melynek hajtóereje az akarat. Ugyanekkor jó *Nietzsche a Wille zur Macht* szinte brutális bölcsességével. A század fordulóján kezdi *Bergson* hirdetni, hogy a cselekvés előbbi, mint a gondolat: az ember eredetileg a cselekvés végett gondolkodik, az elvont tudomány sem egyéb, mint az élet, a cselekvés számára való eszköz. Az értelem csak arra való, hogy a tüneményeket anticipálja és uralkodjék fölöttük, csakis ezért matematizálja és mechanizálja el, teszi merőben külsőszerűvé és elvont szkémák anyagává a természetet. Voltaképpen azonban az ösztönnek, az intuíciónak van elsőége, mellyel közvetlenül, konkrét módon ragadjuk meg a történetet s az életet, mint folytonos teremtmő fejlődést. Betetőzi végül az aktivisztikus világnézéstípust a legsürgőbb-forgóbb életű Amerika bölcsessége, *W. Jamesnek pragmatizmusa*. Ez már szakít az igazság statikus fogalmával, mely szerint ami igaz, önmagában mindig igaz, s ennek helyébe dinamikus igazságfogalmat állít: az igazság is fejlődik, valamely tétel annyiban igaz, amennyiben cselekvésünket előmozdítja, amennyiben az életre hasznos; az igazságok nem egyebek, mint pusztá cselekvési szabályok: annyiban igazak, amennyiben hasznosan, sikeresen alkalmazhatók. Az igazság csak pusztá eszköz arra, hogy minél alkalmasabb módon cselekedjünk, magában azonban értéke nincsen.

Az aktivizmusnak e különféle irányai, ha nem sülyeszi is le valamennyi az igazságot pusztán a siker, a haszon oekónómiai fogalmává és a szervezet életének függvényévé, mind megegyeznek a cselekvés primátusának hangoztatásában. Ügylátszik, hogy az aktivizmusnak, mint világszerte elterjedt gondolatnak politikai hajtása gróf Klebelsberg neonacionalizmusa is mint *elmélet*. A vérbeli politikus az elméletben is mindig hajlott az államtudományi insztrumentalizmusra: az igazság csak eszköz a politikai cél érdekében, de minden alkalmas sikeres eszköz egyszersmind politikai igazságszámba is megy.

A gyakorlati politikus minden időben, különösen nemzetének kétségbeejtő helyzetében, pragmatista volt.

Klebelsberg elméleti politikai felfogása is első pillanatra pragmatista szelleműnek tűnik fel. «A filozófiai alapon felépített spekulatív államtanak — mondja — praktikus jelentősége alig van ; lehet ez igen szellemes játék a fogalmakkal, de a gyakorlati politikus, aki az élet nagy valóságai elé van állítva, aki folyvást megújuló helyzetekben és veszedelmek között kénytelen egy nemzetet vezetni és érdekeit istápolni, a spekulatív államtan dogmái után indulni sohasem fog. Részben az események vaskényszere, részben intuíció, részben történeti példák vezetik cselekvéseiben. Ha tehát olyan alkotmányt akarunk megkonstruálni, amely nemcsak leckét és posztulát, hanem a politikában cselekvésre hivatott embernek hasznos tanácsokat is ad, akkor ez alkotmánytani történeti alapokon kell felépíteni.» Elítéli a bár elvhi, de célszerűtlen és sikertelen politikai cselekedeteket : «Sohasem tudtam — hangsúlyozza — bámulni az olyan elvhűséget, amely a nemzetnek kárt okoz és amely bajba sodorja».

Eszerint ahogy az utilitarizmus a siker etikája, a pragmatizmus a siker logikája, akkép a neonacionalizmus úgylátszik a siker politikája : csak az a cselekvés igazolható, amely a nemzet érdekében sikerre vezet. Ez elmélet nyomában kényes kérdések serkednek : vajjon a politikai pragmatizmus nem azonos-e a macchiavellizmussal, mely szerint a politika az erkölcsi elvektől is egészen független s a politikai cselekvés helyességének egyedüli szankciója, bármely eszköz árán is, a siker? Nem vezet-e el következetesen végiggondolva ez a pragmatista felfogás a politikai amoralizmus és elvtelenség sivárságába? Nem sötétlik-e át a neonacionalizmus elméleti háttere a kíméletlen, semmiféle szilárd erkölcsi normától sem feszélyezett *struggle for life* politikájának démoni világává?

Az, aki ilyen kérdéseket kiélezve fölvet, megfelelkezik arról, hogy a köztudat a politikában «elveken», «igazságokon» nem a felfüggeszthetetlen, örökérvényű erkölcsi normákat érti, hanem a társadalmi-állami élet tapasztalataiból leszűrt cselekvési maximákat, az állami élet, a közösség érdekeit szolgáló célszerű gyakorlati szabályokat, melyek az állam történeti helyzeté, a nemzeti társadalom szerkezetének megváltozása és fejlődése nyomán természetesen más és más formát öltenek s így dogmákká nem merevedhetnek. Ki merne ma ragaszkodni a hűbéri társadalom elveihez, vagy a XVIII. századi abszolutizmus államcél-teóriájához? A Szentszövetség minden szabadságot gúzsakötő uralma nyomán a XIX. század harmincas éveitől kezdve Európában szerte a liberalizmus szabadság-elvei diadalmaskodnak, melyek egy félszázadnál tovább az *akkori* történeti feltételek között hatalmas fejlődési lendület indítóerői voltak. De nem volna-e botorság ezekhez a szabadságelvekhez a maguk teljességében akkor is ragaszkodni, amikor egy nemzet a társadalmat minden ízében szerteüzlesztő forradalmak és bolsevizmus után teljes anarchiába süllyedt? Ilyenkor a régi «elvek», «igazságok» nyilván nem a közösség érdekeit szolgáló, valóban nem célszerű cselekvési szabályok. Ilyenkor az «elvhűségen» igazán nincsen bámulni való. A merev doktrinér «elvhűség» felöltheti ugyan az elbukás tragikus nagyszerűségének drámai kellékeit, de a történelem ilyen zordon aktora nem veszi észbe, hogy politikai dogmáihoz («elveihez») való ragaszkodásának árát egy nemzet rémes sorsával és szenvedésével fizetteti meg, amihez semmiesetre sincsen emberi joga. Az egyéni elvhűség, a szilárd jellem látszata nem jogosíthatja fel az államférfiút arra, hogy a nemzet egyetemes szerencsétlenségének, esetleg «nagyszerű temetkezésének»

legyen az oka. A politikai dogmatizmus nem az elvhűség, nem az etika kérdése, hanem a józan logika hiánya.

Ha a részletekben azt a pozitív *gyakorlati* programot vesszük szemügyre, amelytől Klebelsberg neonacionalizmusa a nemzet életének *siker*es fordulatát várja, akkor a fönnebbi kérdések élesebben karcoló sarkai mindjárt letompulnak és az elméleti politikai pragmatizmusból *gyakorlatilag* nem marad egyéb, mint a tiszta *aktivizmus*: cselekvés, tevékenység, munka, alkotás, teremtőlendület — ezek az életfejlődés egyedüli pozitív indítékai, az egyéni és nemzeti evolúció mozgatóerői. Mindazt ápolni kell, ami a nemzet lelki készletéből ezek szolgálatában áll; s mindazt ki kell irtani, ami ezek kibontakozását gátolja.

Ehhez a munkához Klebelsberg a kulcsot a történelemben keresi. Át akarja kutatni a nemzet multját, hogy megtalálja a nemzet tipikusan visszatérő hibáit, amelyek a nagy katasztrófákat előidézték. A hanyatló koroknak mintegy történelmi kórbonctana alapján akarja megállapítani a nemzet káros lelki vonásait és bűneit, hogy céltudatosan vehesse föl a harcot ellenük s megszábhassa az új nemzetnevelés, a sikeres nemzetpedagógia, az újmagyar embertípus kifermálása számára.

E történeti-patológiai kutatás során a magyar nemzeti léleknek máris több állandó kedvezőtlen vonására vetett fényt, amelyeknek ellenszereiről is iparkodik gondoskodni. Először is jelentékeny számú volt nálunk mindig a *passzív* ember, a patópál-típus, aki csak magának él, tesz-vesz, vegetál minden érdeklődés és lendület híján, egykedvűen nézi mind a maga, mind a társadalom sorsát. Lelkét teljesen a praecedensek pszichológiája hatja át: nem azért halad valamely irányban, mert ezt az utat előbb igazolni próbálta, hanem azért, mert eddig mindenki ebbe az irányba ment. Veszedelmesebb a *negatív* ember, akinek típusa a magyar közlélek lelki szerkezetében ezeréves történetünk tanúsága szerint különös jelentőségű: a tagadás szelleme sűrűsödik bele, mindenre nemet, vetőt, nyepozvolimot kiált; hyperkritikája gyönyört okoz neki, mert ebben, a mások gondolatának vagy munkájának lebecsülésében, a maga szellemi felsőbbrendűségét és szuverenitását érzi; magának pozitív terve s javaslata nincs, de a másokét nem tűri el; a kákán is csomót keres, de a maga szemében a szálkát nem látja meg. Ezt a negatív lelki hajlamot évszázadokon át a közügyek terén különösen kitenyészttette Ausztria beolvasztó törekvése és gyámsága: az ország- és megyegyűléseken a nemzeti érzéstől sugallt *nem* belevallódott a magyar ember idegrendszerébe, s ma is *nem*-et kiált, amikor már a kétfejű sas fantómja eltűnt, csőre fenyegetően nem vijjoghat többé. Ez az oka, hogy magyar államférfiú mind a multban, mind a jelenben csak fanatikus szívóssággal, törhetetlen munkakedvvel tud alkotni valamit. Az érzékenyebb, labilisabb idegzetű ember, bármily hasznos és alaposan megokolt tervei vannak, csakhamar megundorodik a közszerepléstől és visszavonul a politikai arénából. De ugyancsak az osztrák hatalommal szembezállni kénytelen, örökös gravaminális politika fejlesztette ki a magyar ember egy másik, többé-kevésbé negatív vonását: a szónoklat túlzó kultuszát. A régi magyar műveltség, amelyet az antik klasszikusokra szorító iskolák úgyszólván egyedül közvetítettek s amely az egész magyar közéletben uralkodó volt, lényegében retorikai műveltség. Évszázadok rengeteg ellenzéki támadó szónoklata, melyeknek hangjától visszahangoztak ország- és megyegyűléseink termei, mélyen begyökereztek a magyar közlélekbe az öblöshangú, szóvirágos retorika tekintélyét, mint a hazafiság legkitüntetőbb jelét. A pusztán kritizáló vagy bús-kesergő szónoklat még ma is hazafias tett számba megy. Vége-hossza sincs a sok ülésnek, tanács-

kozásnak, beszédnek, de legtöbbször nincsen kezdete a tettnek. A legtöbb ember energiája kimerül kritikája vagy gondolata ékes előadásában, a cselekvésre ereje már megtorpan.

A minden ízében negatív embert csak egy lépés választja el a *destruktív* típustól: ez már nemcsak tagad, de egyenest rombol; korlátolt racionalizmusa kirúg maga alól minden történeti talajt, minden rossz előtte, ami régi s minden eo ipso jó, ami új; valamely szűkkörű s egyoldalú radikális szociológiai dogmatikát úgyahogy áthasonítva, ennek elképzelt skémáiba akarja belegyömöszölni a bonyolult életet, s a meglévő, történetileg hosszan fejlődött intézményeket eltörölve, tabula rasa-t akar egyszeriben csinálni, amelyen aztán felépítené a maga új, merőben «észszerű» társadalmi rendjét.

A baloldalon álló passzív, negatív és destruktív típussal Klebelsberg a jobboldalon párhuzamos eszményül kitűzendő típusokat szerkeszt. Ilyen az *aktív* ember: természeténél fogva örömet lel a tevékenységben, a munkában, nem tud meglenni dolog nélkül, a rárótt kötelességet hiven és pontosan iparkodik teljesíteni; érzi, hogy az egyén nem pusztán önmagáért van, hanem másokért is, elsősorban az egyénefeletti, magát halhatatlannak akaró nemzetért; ezért egyéni erőit, akár fizikai, akár szellemi munkás, a közös célok alá tudja rendelni s a nemzet kollektív akaratszervezetébe összhangozón beilleszteni. Megvan munkájában a türelem, a kitartás, a törvények lelkiismeretes megtartásának, a fegyelemnek, az odaadásnak, az önuralomnak és önmegtagadásnak erénye, amely nélkül a nemzet újjáépítése és komoly hatalmi erő kifejtése mindörökké pusztá álom marad. Az aktív ember egyszersmind rendszeren *pozitív* is: nem pusztán kritizál, hanem cselekszik, hazafisága nem semmittevő, szónokló és sóhajtozó, hanem dolgos és hittel teli, a közállapotoknak nemcsak sötét és bíráltnivaló, hanem derült és helyesléreméltó vonásait is látja. Nemcsak kritizál, hanem a javításra pozitív terveket is sző. A végső ideál azonban a *produktív* ember: életformája a teremtés, az alkotás; akár mint elméleti tudós a laboratóriumában a termékeny igazságokat keresi, akár mint mérnök házat épít, hidat szerkeszt, gépeket konstruál vagy csatornákat ásat, akár mint művész szoborba vagy képbe lehelni lelkét, akár mint politikus, vagy adminisztrátor közintézményeket tervel és életre kelt: valóját a teremtésben, művek alkotásában éli ki. Izgalmas szeszórium, mely finoman megérzi a nemzet szükségleteit, tudása és konstruktív ereje egyhamar megtalálja azt az alkalmas formát, amelynek megvalósítása a szellemi vagy anyagi szükségletet kielégíti. Alkotóképesség és fanatikus tetterő — ez a konstruktív lélek titka.

A nemzet egészsége már most a neonacionalizmus hirdetőjének gondolata szerint attól függ, vajjon az imént jellemzett hatféle típus közül melyik az uralkodó? A nemzeti test akkor egészséges, ha az aktív, pozitív, produktív sejtek vannak benne nagy többségben, ha a passzív embereket aktívvá tudjuk fölrázni, vagy ilyenekké fokozatosan nevelni, ha a negatív és destruktív típussal szembeszállunk és lassankint kiiktatjuk őket a nemzet lelki szerkezetéből. A haza földjén az alkotások, a művek képviselik a végleges, a nemzetből többé el nem vitatható honfoglalást. «Egy nép — mondja Klebelsberg — csak azzal szerez jogot ahhoz a földhöz, amely a hazája, ha ezt halhatatlan művekkel magához, nemzeti géniuszához kapcsolja. A haza földjére ontott véren kívül a művek és alkotások azok, amelyek révén a nemzet magát a haza földjével elválaszthatatlanul jegyzi el. A művek és alkotások képviselik a jegygyűrűt.» Az olasz nagy nemzeti röneszansz is nem a mult érzelgős elégiáját, hanem a munka himnuszát, a *Canto del lavoro*-t zengi, amelynek szankciója az a sok

nagy alkotás és közmű, mely a céltudatos, szervezett nemzeti munka nyomán támadt. A munka az igazi élő hazafiság. A új magyar nacionalizmusnak szegletköve csakis a magyar munka termékenysége és teremtőereje lehet. Csakis a minden magyar lelket egészen átható *aktivizmus* vethet véget gazdasági nyomorunknak, teremtheti meg a jómódúságot s ennek nyomán csakis ez adhatja vissza belső függetlenségünket, a nemzetek között pedig tekintélyünket és hatóerőnket.

VII.

Az alkotóvágly és munka a jövőre irányul. De csak akkor válik a nemzeti fejlődés szerves elemévé, ha a multa épít, ennek fundamentumába eresztí gyökereit. A magyar nemzeti lét sajátos tartalma eddigi ezeréves történetében revelálódott. Ami külön nemzetté avatja s megadja sajátos hivatását az emberiség sok-sok nemzete körében, az a maga specifikus történeti egyénisége: az a munka, amelyet épen ő végzett el ezen a földdarabon, az az alkotmány- és jogfejlődés, az a művészet, irodalom és tudomány, amely a maga külön színeiben itt bontakozott ki, az a technika, mely a természetet sok fáradsággal a világnak ebben a szögletében gyúrte le s tette termékennyé. Amikor a magyar nemzet itt a benne szunnyadó energiákat kibontakoztatva a többi nemzetétől elütő kultúrát teremtett, nemcsak a maga érdekét szolgálta, hanem az egyetemes emberiségét is.

Épen ezért a nemzet a maga géniuszának a történet nagy asszimilációs tégléjében lecsapódott sajátos értékes vonásait, melyek épen magyarrá avatják, köteles ezentúl is megőrizni, s e nemzeti sajátosságait, ha továbbra is mint külön népegyéniség akar fennmaradni, bele kell vinnie minden munkájába és alkotásába: irodalmába, művészetébe, tudományába, technikájába, valamennyi szellemi és anyagi életformájába. Amikor ma az emberiség szellemi és technikai javai mindinkább egységesülnek s a nemzeti kultúrákat elnyelve, nemzetfeletti világkultúrává szürkülnek, vigyáznunk kell arra, hogyha ebből az emberi közkincsből valamit átveszünk, a magunk nemzeti jellemének és szükségleteinek megfelelően hasonítsuk át. A külföld idegenimádata és utánzása helyett arra kell törekednünk, hogy a sajátos magyar szellemi javak hagyománytölkéje s az idegenből kölcsönzött elemek egy magasabbrendű szerves egységbe olvadjanak össze, úgy azonban, hogy a magyar lélek történetileg kikristályosodott vonásai el ne halványuljanak, hanem az új szellemi termékeknek külön szint és jellemet kölcsönözzenek. Nem szabad engednünk, hogy a magyar történeti léleknek évszázadokon keresztül felgyült régi avarja lassankint kiégjen.

Mindennek igazi biztosítéka azonban csakis a nemzet tagjainak *mély történeti tudatossága* lehet, annak átélte ismerete, hogy mi, magyarok mik voltunk? Mily szerepet játszottunk az emberi történet nagy drámájában? Mi igazolja történeti létünket, fennmaradásunkat és jövőnket? A történeti tudat nem egyéb, mint a nemzet önazonosságának tudata. Az egyéni én is, ha nem emlékeznék arra, ki volt tegnap, nem tudhatná, mi ma? Még a nevét is mástól kellene kérdeznie. Így vannak a nagy kollektív én-ek, a nemzetek is: a történeti emlékezet tartja össze az egymást felváltó nemzedékek azonosságának tudatát. A történeti tudatosság azonban, melyben a magyar nemzedékeket fel kell nevelnünk, nem folytonos hátratekintést, a történeti kátyúk terméketlen és öncélú kultuszát, nem elvénhesztő hisztorizmust jelent, hanem a fejlődés folytonosságába, az idők tovarobogó árájába való tudatos beállást, a multa vonalának a jövőbe való kihúzását, a jövőbe való tervszerű friss előretörést.

Az átélt történeti kultúra egyszersmind a legfőbb forrása a mély *történeli felelősségnek* is, mely a trianoni nemzedékekre ránehezedik. Mert a történeti tudat érteti meg és érezteti át valójában, hogy egyik magyar nemzedék csak a másik vállán építhet, hogy ezek a nemzedékek úgy kapcsolódnak egybe, mint a láncszemek, melyeknek egymástól való elszakadása már a nemzet pusztulása. A történeti tudatosság teszi lehetővé, hogy a magyarság ne a jelen pillanataiban, hanem évszázadokban gondolkodjék, olyan történeti feladatok és nemzeti aspirációk tervszerű gondolatai hassák át, amelyek a nemzet fennmaradása és fejlődése szempontjából századokat karolnak át. A magyarság multjának s lelkének ismerete teszi lehetővé, hogy e nemzet szeme folytonosan olyan nagy állandó célokon és ideálokon függjön, melyek függetlenek az egyes nemzedékek váltakozásától és az idő tovasikló hullámaitól. De ugyancsak az elmélyített történeti érzék óvja meg a nemzet fiait a tetszetős nemzetközi jel-szavak szuggesztiójától, az éretlen felforgató törekvések áfiumától, mely a nemzet szervezetét egykönnyen elmállasztja s a sajátos, történetileg kialakult magyar közleket szerteszéleszti és atomizálja.

A magyarság faji vitalitása, sajátos nemzeti vonásainak érvényesítésére törekvő természetes ösztöne, nemzeti hagyományaihoz és specifikumaihoz való önkénytelen ragaszkodása az utolsó félszázadban erősen megcsappant. Ha évezredek nemzeti mivoltából kivetkőzni, azaz, mint külön nemzet elsorvadni, lassankint meghalni nem akar, akkor a már megcsökkent népi ösztönszerűségét ki kell pótolnia történeti tudatossággal, amelynek nyomán felszerken és elmélyül nemzeti érzése és akarata is. Ebből egyszersmind kötelességek hárulnak a magyar *irodalomra, képzőművészetre és tudományra* is.

Irodalmunk aranykora a XIX. század közepén éppen a sajátos magyar népi hagyományokon, a faj szellemi erején épült fel. A század fordulóján irodalmunk jórésze elszakadt ettől a hagyománytól: tárgyköre és kifejezőmódja olyan, hogy bármely nyelven a világ bármely pontján ugyanaz maradhatna. Nincsen sajátos nemzeti karaktere. A nemzeti közösség sorsa már politikumszámba megy, melyet az új esztétika mint valami közömbös mozzanatot számúzni akar a költészetből. A hazafias költészet eszerint elavult valami, melyben az egyedül értékes esztétikumnak tisztaságát elhomályosítja a nemzeti, mint politikum. Így a költészet, szépirodalom csak az egyetemes emberi, tehát nemzetközi érzelmekre és gondolatokra korlátozódik. Ezen az alapon jelentős magyar irodalom támadt, melynek alig van a nyelven kívül köze a magyar lélekhez. S ez lehetséges oly nemzet körében, melynek költészete a XV. századtól kezdve elsősorban a nemzet bánatát és reményét, honfigondját és kétségbeesését, hitét és diadalát énekelte himnuszban épűgy, mint eposzban, allegóriában épűgy, mint tragédiában. Ezekből merített a nemzet hitet, vizsgálatást és bátorítást. Az új nemzetmentes, azaz »politikamentes« esztétika megfosztja a magyarságot attól az erőforrástól, mely a hazafias költészetben annyi század óta lelkét erősítette. Különben a nemzetitől elforduló kozmopolita költészet és esztétika is nyilván politika, a nemzeti tagadásának nemzetközi politikája, esetleg szellemgazdasági exportpolitika. Persze, amikor itt kettőszakadt irodalmunk egységes nemzeti megújulásáról szólnak, távolról sem lebeg előttünk valami hetyke, dicsekvő, szép szavakat gargarizáló hazafias költészet, amely azt kiáltja oda a világnak, hogy nincs külön ember kerek e világon a magyarnál, egy magyar tíz másfajta emberrel fölér; amely a három tengermosta birodalmat sóhajtja vissza, vagy amely káromkodva vonja kérdőre az Űristent, mint Hadűrt, az ország balsorsáért. Az igazi hazafias köl-

tészet nem nyegle és dagályos jingoizmus, nem hetyke imperializmus, nem vad irredenta átkozódás, hanem a magyar bérc és róna, a magyar élet, a magyar mult, a magyar faj lelkének egyszerű és benső kifejezése, annak mély és önkénytelenül megkapó éreztetése, mi ez a magyar föld és sors minden magyar ember számára. Hogy milyen a nem szentimentális és pózoló heroikus, hanem a mély és benső hazafias költészet, azt a mai legnagyobb angol költők mutatták meg legszebben számunkra. (Noyes, Kipling, Flecker, a Dardanellák ostrománál elesett Brook).

Ugyancsak egészen magyar lábra kell állítani a képzőművészetet is: ez is magyar levegőt, magyar hangulatot és ízlést leheljen. A külföldi stílusáramlatoknak meg kell törniök a magyar lélek prizmáján s a mi földünk, a mi multunk, a mi érzésünk sajátos kifejezőeszközeivé kell itt átalakulniok. A művészet abszolút individualizmusa nem nyelheti el itt sem a kollektív nemzeti hagyományt és eszményeket. A magyar újraébredés nem hagyhatja ki kifejező eszközei közül a történeti festészetet sem, mely minden népnél a nemzeti tudatosság egyik bőven buzgó forrása. A régi magyar eredeti népies motívumoknak a művészetbe való átmentése és továbbfejlesztése művészeti politikánk természetes irányelve. Ugyanennek kell érvényesülnie a zenében is, amint Liszt és Erkel a példát megmutatták. A régi zenéből, mint ősforrásból, merített Bartók és Kodály s aratta világszerte nagy diadalát. A külföld is nem azt keresi irodalmi, képző- és zeneművészeti alkotásainkban, ami kozmopolita, hanem ami sajátosan magyar nemzeti, aminek másutt nincsen párja. Csakis ez lehet a mi büszkeségünk és dicsőségünk, egyben nemzeti önérzetünk forrása.

Az egészséges és termékeny nacionalizmus nemcsak ösztönösen, de tudatos célszerűséggel a tudomány terén is megtalálja azokat a sajátos pontokat, amelyeken a nemzet szellemi és anyagi erőkészletét fokozhatja, azokat a területeket, melyeket épen a magyar géniusznak kell felkutatnia, mert más nemzet fia nem vállalkozhatik rá. A magyar történet, művelődés, irodalom, nyelvészet, néprajz természetesen a mi sajátos területünk, ezek azonban oly nyugati és keleti kapcsolatokba fonódnak, amelyek a többi népek szellemi világát és tudományát is a legmélyebben érdeklik: a keleti finnugor, török, bizánciszláv s a nyugati latin-germán kulturális és nyelvi kapcsolatok felderítése terén az európai tudományosságban külön ránk háruló, sőt egyenest kötelességszerű szerepünk van. E téren valóban nélkülözhetetlenek vagyunk a *respublica litterarum* nemzetközi fórumán. De részben a természettudományok birodalmában is. A Földnek ezt a Gondviseléstől ránk bízott darabját, ezt a szép hazát első-sorban nekünk kell felbúvárolnunk s gyakorlatilag minél gazdaságosabb technikával kiaknáznunk. Nekünk kell itt a magunk érdekében nemcsak elméleti szempontból a magyar hegyeket és vizeket, a Balatont és az Alföldet minden tekintetben felkutatnunk, hanem gyakorlati gazdasági szempontból is, hogy minél több csatornánk, bányánk, vasútunk lehessen, minél termékenyebb legyen a földünk, minél több természeti kincs birtokába jussunk, minél kevésbbé szoruljunk a külföldre, azaz: hogy minél vagyonosabbak legyünk. Lehet-e valami mélyebb nemzeti öntudat és jogosabb büszkeség forrása, mint egy népnek az az érzése, hogy az emberi elme és munkáskéz minden eszközét felhasználja az őt átfogó természet kiaknázására? Ettől a jogos öntudattól még nagyon messze vagyunk. A magyar Alföld-kutatás erélyesebb megindulása még csak az első lépés a tudomány nemzeti feladatainak hosszú történeti országútján.

VIII.

A tipikus magyar lelket boncolva, főképp az intelligenciáját, arra az eredményre jutottunk, hogy átlag hiányzik belőle a gyakorlati valóságérzék, az élet reális követelményeire való dolgos alkalmazkodás, a termékeny gazdasági gondolkodás. De talán lelke másik pólusában erős elméleti hajlandóság, az eszmék világába elmélyedő filozófikus vonás, elvek konstrukciójára s a hozzájuk való szigorú ragaszkodásra való hajlam rejtőzik? Sajnos, már az összeomlást megelőző évtizedekben sem dicsekedhettünk, még kevésbé Trianon erkölcsi éghajlata alatt, a világ és az emberi élet elvszerű látásának, a szilárd erkölcsi és világfelfogásnak adományával. A nemzet tekintélyes részét könnyű szerrel elkapta a nyilván káros gondolatáramlatok sodra, könnyű szerrel áldozatává törpült nemzetközi eszmekereskedők, vadidegen szellemi portékát áruló gondolatvigécek szuggesztíójának. Elvszerű látás, eszmék következetes végiggondolása híján elég volt számára, ha a szellemi árun a «nyugateurópai» vignerttát látta. Hogy mi ezek gyakorlati hatása a mi fejletlen, részben keleteurópai viszonyaink között, annak megfontolását megakadályozta gondolkodásbeli lustasága, a szilárdabb kategóriákban való gondolkodás megszokásának hiánya s a nyugati progresszívnek látszás hiúsága. Szeretünk szellemi arabeszkekben gondolkodni, melyeket közvetlen logikai összefüggés nem tart egybe: rendszeres és tervszerű gondolkodás helyett aforisztikus töredékek uralkodnak szellemi világunkban.

Innen ma is a magyar közvéleményben a fogalmak aggasztó zavara, a szétfolyó, anarchikus és tétovázó állásfoglalás, az impresszionista, hirtelen véleményváltoztatás, a csak foltokban való gondolkodás, az olcsó megalkuvásra hajló, az elveket igazolás nélkül máról-holnapra felfüggesztő szellem. Ha az erkölcsi elvek kényelmetlenek, nagy a hajlandóság a naív empirizmusra: az erkölcsi elvek is csak a tapasztalat csapadékai, tehát az igazságokat, elveket tisztán az új tapasztalatok kormányozzák; tehát ne az elvek szerint igazodjunk, hanem az elveket igazítsuk viselkedésünk szerint.

A nemzeti tragédiától megtört és zilált magyar léleknek azonban ezzel a kényelmes és bomlasztó felfogással szemben szilárd eszményekre, elvszerű látásra és eligazodásra van szüksége, hogy ez kifejthesse a maga biztos mederben mozgó életformáló erejét. Mert addig él igazában egy nemzet, amíg vannak szentnek és felfüggeszthetetlennek hitt ideáljai. A beljük vetett hit — mint másutt kifejtettem — adhat egyesegyedül a nemzeti életnek tartalmat és lendületet, az ideálok termékenyítő ereje serkenti a nemzetet a benne rejlő energiák kifejtésére, ez emeli fölébe a pusztá egyéni jólét lapos egoizmusának, ez kölcsönöz a nemzet lelkének szellemi önállóságot, független gondolkodást és áldozatkészséget. Ha nem élnek a nemzeti köztudatban szilárd és megsérthetetlen erkölcsi eszmények és normák, akkor a köznapi élet pillanatnyi szükségletei válnak egyedül irányadóvá s az élvezet kizárólagos célja. Akkor hiányzik minden elvszerű mérték a nemzet közügyeinek megítélésében s a nemzeti közösség tagjainak viselkedését pusztán a pillanatnyi rokon- vagy ellenszenv, az önző pártos cél irányítja. A mélyebb principiális látásra való nevelés, mondjuk tágabb értelemben: filozófiai műveltség az öntudatos, elvileg igazolt nemzeti életnek, közműveltségnek és politikának is egyik legfontosabb feltétele s ujjászületésünk biztosítéka. Hogy a magyar élet munkája, közintézményeink felállítása, törvényhozó tevékenységünk, gazdasági szervezkedésünk annyira alkalomszerű,

legtöbb esetben csak okkazonalisztikus természetű és csak a pillanatnyi bajokon segítő, annak épen az átfogó elvekben, egyetemesebb kategóriákban, szélesebb horizontban való gondolkodás hiánya az oka. Ennek híján azonban nem szerkeszthető meg semmiféle szerves program s nem szervezhető meg állandó hatóerővel sem a kulturális, sem a gazdasági élet egyetlen ágazata sem.

Ha a nemzet a neonacionalista program értelmében valóban újjá akar születni, akkor szükséges, hogy világnézetének s egész erkölcsi mivoltának főreliefjét a társadalom mai erkölcsi és gazdasági válsága közepett a szociális érzék adja meg. A társadalmi igazságosság érzésének, a társas együttérzésnek és segítőkészségnek, az odaadás és önmegtagadás szellemének, a nem csevegő, de cselekvő karitásznak, a kollektív felelősség- és kötelességtudatnak még nagyon el kell mélyülnie, hogy a magyar közlélek olyan homogenitásra tegyen szert, mely egyedül képesít közös nagy nemzeti akcióra, érzelmi egybeolvadásra, mindenkit magával ragadó lendületre. Önkénytelenné és természetessé fejlődött szociális érzék nélkül nincsen igazi egészséges demokrácia, nincsen nemzeti egység, melyre ma nagyobb szükségünk van, mint multunk bármely történeti kanyarulatában. Meg kell ragadni minden módot arra, hogy ennek az «úri fajnak» (Kaysersling) fiai minél mélyebb szociális szellemen nevelkedjenek, hogy már az iskolában, mint miniatúrtársadalomban áthassa őket a társadalmi igazságosság érzése, mely ne engedje, hogy valamely kiváltságos csoport, akár a történeti vagy pénzarisztokrácia, akár a proletariátus, erőszakosan és önzően uralkodjék rajtuk, vagy ők ilyen uralomra törekedjenek.

A világnézet mai anarchiája lényegében az értéktudat szertezüllése. Feloldódott az abszolút értékekbe vetett hit: az igazság pusztán az emberi elme fejlődésének függvényévé relativizálódott; a jószág merőben az egyéni vagy a társadalmi haszon kategóriájává törpült; a szépség pedig csupán a pillanatnyi szubjektív tetszés ingoványává mállott. De kihullott ezen értékek mögül a szilárd összetartó keret is: a legfőbb abszolút értékbe, az Istenbe vetett hit is, mely a többi értéknek végső, legjobban megnyugtató szentesítése. A válásos érzés a nemzet szörnű válságának nyomán egy évtizeddel ezelőtt hirtelen megerősödött, mint a szenvedések pedagógiájának természetes affektív hatása. Ma már mélysége ismét csökken. Pedig a nemzet továbbra is bőven rászorul a vizsgálatásnak, türelemnek és reménykedésnek arra az ősforrására, melyből nagy megpróbáltatásai idején mindenkor annyi erőt merített a további küzdelemre. Az isteni igazságosságba vetett bizalom nemcsak az egyéni lélek, de a nemzet halhatatlanságának hitét is a leghatékonyabban tartja ébren.

IX.

Az emberiség hervadásának, sőt előregedésének tragikus hangulata a nagy háború alatt és után, amikor hirtelen történeté avult körülöttünk a világ, egyetemes jelenség. Jelentékeny gondolkodók hirdetik az *Untergang des Abendlandes*-t: Európa már kiélte magát, lényegében már teljesítette azt a feladatot, melyet a történelem világterve számára kitűzött. Az istenek alkonyának e történeti hangulata iránt különösen fogékony oly nemzet, melyre, mint legyőzöttre, rávrradt a háborúért bosszút álló világítelőszék lesújtó *dies irae, dies illa*-ja. A trianoni magyarok közül többen kétségbeesésükben a legsötétebb pesszimizmussal a nemzeti szerencsétlenség okát abban keresik, hogy a magyar néplelek előregedett, az Európában töltött ezersztendő alatt fizikai és szellemi erői megkoptak, sőt kiapadtak, funkcióképessége legyengült. A mai magyarság,

mint nemzet, eljutott az öregkorba, a kivénülés és elkorhadás tipikus jeleit mutatja. Fizikai ereje megbénult: szaporodási indexe mélyen alászállott, az egyke terjed, a tuberkulózis, nemi betegség, csecsemőhalandóság a nemzet fáját jobban pusztítja, mint bárhol egyebütt. Szellemi téren a néplelek előregedésének jele az a közöny és tehetetlenség, mellyel évtizedeken keresztül nyugodtan szemlélte a liberális politika «be nem avatkozás»-elvét, mely az erőstől leigázni és felfaladni engedte a gyengét, közönyösen és pettyhüdten túrta a liberális demokrácia anthropophagiáját, mely elvben hirdette, hogy az emberek egyenlők, de a valóságban az egyenlőséget úgy engedte érvényesülni, hogy a gazdaságilag erős vagy az élelmes farkasintelligencia teljesen kizsákmányolhatja, mindenéből kitúrhatja a gyengét s kezébe nyomhatja az amerikai vándorbotot. Mélyen lecsökkent — mondják a nemzeti pesszimizmus különben jót akaró képviselői — a magyarság faji öntudata: nem ragaszkodik hagyományaihoz, nem reagál élénken irodalmának s művészetének elnemzetietlenítése ellen, túri faji vonásainak mellőzését és nemzetköziesekkel való helyettesítését, idegen szokások és erkölcsök hullámzó divatát. Az előregedés egyéb jelei: az egyéni önérték és bátor szembeszállás hiánya, a bizantinizmus terjedése, mivel az öregség kényelemre és nyugalomra vágyik, a bűncelekmények szaporodása, és ami a legfőbb: a nemzet egészét friss erővel megragadó eszmények és munkalendület hiánya. Az elvénhedt nemzet félálomban él, a trianoni nagy ütés felébresztette, de már újból szendereg.

A magyar népleleknek ezt az igen előrehaladt érlelmeszedését egyesek hosszú történeti és népszichológiai összehasonlító tanulmánnyal iparkodnak minél alaposabban igazolni, hogy a nemzetet megrettentve, a javulás és megújulás útjára tereljék. Félő azonban, hogy ez az orvosság rosszabb a betegségnél. A szimptómák megállapítása egyenkint nagyjában helyes, de a diagnózis helytelen. Az előregedés körképe nincsen jól megszerkesztve, a baj nem organikus, hanem csak funkcionális. A nemzet nagy történeti szubsztanciáját a kór még nem támadta meg. A nemzetnek ma is megvan a maga regenerálódni tudó életereje, az a vitalitása, mely képessé teszi történeti hivatása teljesítésére, szervezetét még mindig organikusan összetartja az a belső *telos*, mely változatos történeti sorsában mindig a megújulás forrása volt. A nagy katasztrófa pillanatnyi működési zavara ne tévesszen meg bennünket. Az összehasonlító történettudomány más népeket is élénk tár, melyek egyidőre dekadenciába jutottak, aztán ismét felemelkedtek.

Ha bármilyen súlyos is a helyzet, helytelen pszichotechnika lenne a bajt még sötétebbnek látni és feltüntetni. A gyógyítást nem lehet megijesztéssel és kétségbeejtéssel kezdeni. Ha a vést károkozó hollélekek, a hamar riadó kuvikemberek a nemzet közhangulatát hitevesztették és pesszimistává ragályozták, akkor már eleve útját szegik a javulást megindító alkotó munkának. Ha fogantja van annak a huhogó szugesztiónak, hogy már úgysis elvénhedtünk, akkor öregember módjára a nemzet tagjaiban nem érezhet többé fiatalos, tette lendülő erőt, hanem jámborul és tehetetlenül csak egyet várhat: a halált. Ha gyógyítani akarunk, először a betegben bizalmat kell keltenünk erői visszaszerzésére. Ez a nemzeti léleknek is a terapeutikája.

A történeti összehasonlító pesszimizmus a multból veszi a népek elkorhadásának analógiáit: a nagy keleti birodalmak, a római impérium s Bizanc szétesésével példázódik. De megfélekedzik a népek *jelenéről*. Európa többi nemzeténél is a világháború óta a mienkéhez hasonló fizikai, lelki-erkölcsi és gazdasági leromlás tapasztalható. Ezek a nemzetek is, a győzők is, belebetegedtek

a háborúba, elvesztették tökékeszletüket, eladósodtak, életerejükben és erkölcsükben megfogyatkoztak. A fönnebb jellemzett kórkép legtöbb vonása épen tőlük szivárog át hozzánk s hat bomlasztólag a mi néplelkünk szerkezetére.

De ugyancsak a jelen mutatja meg arra is a felemelő példát, hogyan tud egy nép szinte varázsütésre a társadalmi szétbomlás mélyre süllyedt állapotából hirtelen kiemelkedni s a maga mélyen rejlő erkölcsi energiáit kibontakoztatni, nemzeti mivoltát, benső szellemi szubsztanciáját mintegy láthatóvá tenni. Mussolini csodás szuggesztív ereje a nagy nemzeti célok megvalósítására rövid idő alatt át tudta formálni addig épen nem fegyelmezhető népét. Ma rend, fegyelem, kitartó nagyszabású munka folyik Olaszországban, olyan, amilyenről egy évtizeddel ezelőtt senki még csak álmodni sem mert. Mussolini hatalmas nemzeti munkaprogrammot tárt népe elé, mellyel megragadta ennek élénk fantáziáját és érzelmi világát. Lendületének és nagy sikereinek titka, hogy tud lelkesíteni, egyben fegyelmezni, önkénytelen engedelmességet kiváltani. Lehetetlen, hogy egy részleteiben jól kidolgozott bátor nacionalista program ne tudná sugalmazni és megtermékenyíteni a magyart, a lelkesedés és lendület népét. Nagyszabású és tervszerű nemzeti munkaprogramm, ennek fokozatos megvalósítása, a közvélemény ilyen irányú állandó formálása, szervezett munka és fegyelem : ez a neonacionalizmus kátéja. A hazafiság nem új fajának kiagyálása, hanem az örök nemzeti gondolatnak tervszerű cselekvésbe szökentése.

Ha erre nem vagyunk képesek, ha továbbra is a magyar élet legfőbb ténye csak a szavak retorikája, de nem a cselekvések dinamikája : akkor a neonacionalizmus is csupán légnemű frazeológia felhőjévé, ködbe hamuval írt gondolattá szürkül.

